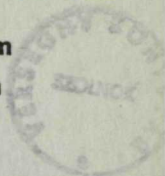


JÁSZKUNSAÉG

Társadalompolitikai
művészeti és irodalmi
folyóirat

2

XXXI. évfolyam
második szám
1985. június





TARTALOM

- 3 Serfőző Simon versei
- 4 Papp Lajos: Esszé vázlat Serfőző Simon költészetéről
- 7 Szentpéteri Zsigmond versei
- 8 Bistey András: Lapok egy lehetséges Jász Dekameronból

VALÓ VILÁG

- 14 Negyven éve békében — László Gyula írása
- 17 A régészet hétköznapijai — Siklódi Csilla tanulmánya
- 24 A Tisza Szálló korát rangja adja — Palágyi Béla írása

HAGYOMÁNYOK

- 28 A kunszentmártoni középfokú oktatási intézmények fejlődése a felszabadulás után — Dióssy Tibor tanulmánya

DOKUMENTUM

- 33 Czakó Jánosné: A művelődési otthonok há-
lőzatának kialakítása Szolnok megyében
(1946—1951)

MŰVÉSZET

- 44 Országos Néptáncfesztivál Szolnokon —
Török Erzsébet írása

TÉKA

- 45 Aczél György: Szocializmus, nemzet, kultúra
Tükörképek — FAK '84 — Dr. Kerékgyártó
István recenziói

KÉPEK

Országos Néptáncfesztivál bemutatóiról készült felvételek. (Fotó: Hargitai Lajos).

A címlapon: „Baraboj” — Molnár Lajos koreográfiját a szolnoki Tisza Táncegyüttes adta elő.

A hátsó borítón Rékassy Csaba Munkácsy-díjas grafikája.

E számunk szerzői:

Serfőző Simon
költő

Szentpéteri Zsigmond
költő

Papp Lajos
irodalomtörténész, Miskolc

Bistey András
újságíró, Szolnok

László Gyula
újságíró, Szolnok

Siklódi Csilla
régész, Damjanich János Múzeum

Palágyi Béla
újságíró, Szolnok

Dióssy Tibor
igazgatóhelyettes, Kunszentmárton

Czakó Jánosné
a Szolnok Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ igazgatója

Török Erzsébet
újságíró, Szolnok

Dr. Kerékgyártó István
művelődéskutató, Szolnok, MMIK

JÁSZKUNSÁG

Szerkesztő: bizottság: Berényi Ferenc, Dorkovics Ágnes, Erdélyi Sándor, László Gyula, (felelős szerkesztő), Nánási Mihály, Székely Péter, Tálás László, Zádor Béla, Valkó Mihály (elnök).

A Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztályának folyóirata. — XXXI. évfolyam, 2. szám. Megjelenik negyedévenként — Szerkesztőség: 5000 Szolnok, Kossuth téri Irodaház, Telefon: 17-850. — Kiadja a Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat. A kiadásért felel: Virágh Iván. — Terjeszti a Magyar Posta. — Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díja: 1 évre 34,— Ft, csekkszám-laszám: 215-96162. — Készült a Szolnoki Nyomdában (5000 Szolnok, Vörös Csillag út 28.) — Felelős vezető: Gombkötő Béla igazgató.

Bölcső

Az asszonyoknak bölcső e föld.
S a gödör kis gyermekágy.
Szülnek bele gyereket.
A mezők száradó pelenkák.

A szélben, csöpp rékliben
kicsinyük rugdalózik játszva.
Fürdetik pocsolós levegőben.
Játéknak van kisakácfa.

Fölöttük a dróton lebegő ég,
röpdőső ingecske integet.
S az árokban, járókában
nevelnek virgonc életet.

Maradj velünk

Szerelem,
ki egymásnak
hűséggel
adóztatsz minket,
ki emberpárt,
vágunkkal
egymáshoz fektetsz,
s rendetlenkedünk,
mint a ház körül
kergetőző szilvafák,
mintha volnánk
egy-ágyból való
testvérek,

s áldasz a jóval,
fölvirradsz
virágokban,
kibomlasz az ágakon
tisza levelekben:
maradj velünk
a fölkelő nappalokban,
s minden időben.

Ahová eljöhét

Ajtón át, az ég csillagaival
megérkezhet a távolságon át,
beveheti magát falaim közé,
táncolhat, mintha a vígságig
kivilágosodna a virradat,
sarokból az ablakon besütő
fény átrendezheti, haját
rám lobbanthatja, szólíthat,
mintha a levegőn át magas
erdőből szólna, napjaimban
megjelenhet, mintha a világra
jönne föl, vállam felett,
hangjával fölhangosíthatja
ezt a házat, ahová eljöhét,
ahol szívverésemre fölébredésem
reggelén, hajhulladékomban
ingem gombjaival csillagozom
fel érte magam, szemem
sugarának ablakkal nyitok
a szabadba szárnyat, ne higgyen
megszomorodottnak, ne higgye
kipusztíthatóságomat,
még ha a földhöz ütődött
madárhoz hasonlítok is
leáldoztatásomban, amikor
a megalkuvás magasztosulhat,
az egyenes sugarat ledönti
a korai fagy, s miatta
védem magam, érte vagyok itt,
aki majd megérkezik.

Akiknek hold világított

Esszé-vázlat Serfőző Simon költészetéről*

A költő, akár a gyermek, szomjazik a szeretetre. Hazatérése is ebben lel valódi értelmet, a körülvevő szeretetben. S egy világban, ahol fogy az emberi érzelmek és hitek aranyfedezete, hitványodik az ember, lehet-e fontosabb számunkra az erőt adó otthon melegénél, az őszinte szeretet világozásánál?

Megjött Serfőző Simon. Hazajött. A tájra, amely jó két évtizede aggódva bocsájtotta útra fiát, hogy majd a maga lábára álljon, a maga gazdája legyen a maga portáján — felnőtliként, emberként. S mennyi alig rejthető szülői félelemmel és mennyi titkolt büszkeséggel nézte-látta, hová téved, mire adja magát a tanya, a föld, egy ősidőktől elfogadott, biztonsággal belátható-bejárható élet helyett. Költő lett, verseket ír. S az útipoggyászból előkerülő tapasztalat és tanúságtétel, a megtett út élménye, a megtalált igazság erősítő hite szól a dallamba fogott szavakból.

Ember-hitünk, mint vízbe merített kardpengé, furcsán eltorzulhat. Nem török el, ránézésre is hajlik inkább; s bár értelmünk tudja, megmagyarázza, hogy optikai csalódásról, az eltérő sűrűségű közegben jelentkező fénytörés játékaról van szó, mégis — ez az értelmetlen görbület kifordítja a lelket önmagából. Valamiképp a lényeg vész el: az egyenesség.

Szenvedi ezt az ember. Élete s életbe vetett hite, reményei különbségét látva, érzékelve eszme és tettek eltéréseit. S hogy már maga is mivé lehet: naponta lelkesedik, gépiesen rajong vagy hallgatva latolgat. Éjszaka pedig álmatlanul vergődik, egyedül van, s belső világa ablakain leskel, fintort vág, ágál, tusakodik... Szenvedi művészet, irodalom. Kiváltképp a líra, a vers, aki ünneplőben áll előttünk, s ünneplőjét, a méretes, még nem konfekcionált megjelenést is mind kénvelmetlenebbnek érzi.

Ki szól a versben, ha így megkettőződhet a lélek?

*Elhangzott a költő szolnoki ünnepl estjén.

S kinek szól ma a vers?

Az öregeknek? Mindenből kivonulóban másfelé tekingetnek, messzebb az életnél, s ráérvén, hosszú regényeket olvasnak inkább, vagy írnak is magukban-maguknak: emlékeznek. A nőknek? Lánynak, aki iskolás még vagy már dolgozik, közben lehetőségeken töpreng, jobb munkahelyet, házasságot remél, álmodik szerelemről, mert nem volt még szerelmes igazán; asszonynak és anyának, aki egy napba hármat oszt be, a munkahely, az otthon-család és a hitvesi ágy napjait, s számol kétségbeesetten, számlákra és díjbeszedőkre figyel, nem a költészetre. S a férj és apa? Híreket hallgat-néz, újságot olvas, dűnyög vagy káromkodik, árnyékok komorulnak körülötte, lehet háború, lehet munkanélküliség? S azoknak a fiataloknak? A lézertől vakult, színes füstökben nyáladzó-könnyező, dobok, szintetizátorok zajától süket, rángó vér-hús masszának, formátlan tömegnek? Minek oda az egyhez-szóló üzenet, halk szó, bensőségesség? Minek a fohász, a megtisztulás és felemeltetés?

Serfőző Simonról beszéltek most. Negyvenhárom éves. Megjelentette összegyűjtött versei könyvét, *Holddal világítottunk* címmel, 1984-ben, negyvenkét évesen. Én nem ünneplem érte. Arra gondolok: nem kell-e aggodalmat ébresszen bennünk a számvetésnek, a tarlót fölgereblyező betakarításnak ez a gestusa?

Hisz-e, hihet-e még a vers, az irodalom erejében a költő?

Hisz-e, higgyen-e becsületben, tisztességben, az igazság rangjában az ember, akit őszinte szóra, egyenes beszédre tanított származása, sorsa, élete? Hihet-e az igaz, a jó, a szép melegítő sugárfényben, a lélek erendő nemességében, az emberi minőségben, akit ezeknek az értékeknek a lefitymálása. divatok után lihegő sznobéria, a dologi iavak elvakult kulfusza, egy nyomorú fesitizmus, újgazdag önműgatótasok talmisága környez?

Serfőző Simonról beszélek. 1942-ben született, a Szolnok környéki tanyavilágban, *Zagyvarékas* határában. Szülei nehéz sorsú, dolgos parasztemberek; kevéske, hitvány földből gürcölték ki a kenyeret, az életet. S mégis, máig hűségesek az egykor elfogadott életformához. Tőlük kapta, hozta Serfőző alkata és versvilága két meghatározó vonását, az egyenességet és a hűséget.

Eszmélésének éveit a tanyaház és udvarbelső leszűkült, zárt környezetében is a természettel való teljes értékű találkozás és azonosulás élményét adták neki. Versei bizonyítják, hogy e poros akácfaikkal körülvelt párszáz négyszögöl is felkínálhatja a fölismerhető világmindenséget és a teljes értékű emberi létezését. Mennyi változás, mennyi konfliktus, mennyi dráma forr, zajlik minden pillanatban e tenyérszéli végtelenben! Mennyi a fájdalom, a szenvedés, a tragédia! Mert lég-víz-föld-tűz egyetemessége, s az örökös vajúdás, ez a kérlelhetetlen és magasztos anyaság sem idill, hanem vívó és vívódó küzdelem. Serfőző gyermekkori élményei magukban hordják ezt a felismerést. Olvastam megjelenés előtt álló, *Gyerekidő* című regényét. Benne vannak a megfigyelt természet e kis tragédiái, mint ahogy a gyermekként átélt-látott, s igazán csak később megértett emberi-társadalmi tragédiák is, az ötvenes évek világa. Csontig égtek belé a benyomások. Kiriathatatlanok, s ezért is szinte elapadhatatlan élményforrást jelentenek számára vershez, riporthoz, elbeszéléshez, regényhez, drámához. Örökös kihívást.

Eszembe jutnak a költő anya-versei. *Anya és természet*, *anya és táj*, *anya és föld*, *anya és otthon* — az udvar, a rét bejárhatóan biztosságot teremt, az élet reggeli keléstől esti elalvásig megnyugtató azonosságú tartalma és ritmusa olyan elemi meghatározottság volt a felnövő gyermek életében, hogy az ettől való elszakadás, mint újszülöttnak az anyaméhből való kivettése, drámát hordozó traumaként hatott rá, hat még ma is. Színműveket írt, s ír erről az elszakadásról és az így is megőrizhető hűségről, vagy épp annak fájdalmas veszteséről. Így született a *Rémhírvivők*, s utána az *Otthonatlanok* című drámája. De ami utóbb színpadi alkotássá szublimálódott, a közvetlen és személyes élmény nyers, megrázó erejével szól az első verskö-

tet, az 1966-ban megjelent *Hozzátok jöttem*, majd az 1970-es *Nincsen nyugalom* verseiben.

Kritikusai szövé teszik, hogy a világot, amelyet költészete bejár, sajátosan szűk, a paraszti létben belül is a tanyasiak sorsára, életére korlátozódik, s műbéli eszközeit, költői képeit is e szűk térből hozza, s használja. Van igazság abban is, hogy a Serfőző-versek a nyers-rögös élőbeszéd erejével hatnak elsősorban; hogy a költészet itt nem rím, dallam, ritmus, nem szózene, hanem — szókimondás. Lehetséges, hogy a rím-megvető bátorság, a göröngyös keménységű prózavershez, s egyfajta szónoklati szófűzéshez való igazodás összefügg valamiféle félelemmel a kötött ritmusoktól, versmértékektől, rím- és strófaszerkezetektől, a költői mesterség effajta felmutatásától. Serfőző költészetének végső megítélésében ennek azonban nincs valódi jelentősége. Költészete emberi tartás és magatartás, etikus tett, mint példaképe, *Nagy László*; s mint sors- és osztályos társai, — *Hetek* — *Ágh István*, *Bella István*, *Buda Ferenc*, *Kalász László*, *Raffai Sarolta*, *Ratkó József* — költészete. Ebben van hatásuk, erejük: a felmutatás képességében, a sugallat hevében, a vállalás törni kész, de meg nem hajló egyenességében.

Serfőző keményebb, kevésbé lírai alkata. Dalai nem szólnak a Kalász-versek természetességével, behízeltől gyérségével. Összefogottsága nem életre-halálra való elszántság, mint Ágh Istváné, s nem is Bella István intellektuálisabb, hajlékonyabb következetesége. Legtöbb belső rokonsága Buda Ferencel lehet, aki mára már fába faragja gondolatait, megvetve a gyenget, áruló szavakat.

Sokat változott Serfőző Simon költői látása-hangja is. A *Nincsen nyugalom* után megjelent verskötetek — *Ma és mindennap*, *Büntetlenül* — másfajta igazodás felé mutatnak. A tanyáról városba került magányos fiatal, a magát ott mindig jöttmentnek érző-szenvedő ember maibb költő lélekállapotáról vallanak. S az élményeknek ebbe az alaprétegébe fornak be a hazában hazátlanként, itthon idegenként élés gyötrelméből fakadtan, előbb motíváló, aztán meghatározó érvénnyel a hovartartozás, az identitás új felismerésének és megvallásának, egy magyarságérzésnek és -tudatnak az eddigénél magasabbra törő szövegei. Ha-

dakozó identitástudat a Serfözőé: gátolás, fájdalom és erőt abból merítő, újult elszántság. Jellegzetesen, véreből fakadóan magyar. S az egyenességében, esendő bizonytalanságaiban is.

Arról beszélek most, hogy bízom Serföző Simonban. Az összegyűjtött versek asztagrakó szándékát követik új vetések és aratások. Arról, hogy készülő új drámája is előrelépés: az írói érdeklődés új tartományt hódít meg

az első két színmű gyermekkorából hozott témái után. Arról, hogy első regénye, a Gyerekidő többet jelent majd bizonyára fogadtatásában is egy átlagos ifjúsági műnél. Arról, hogy megírja majd a folytatást: az otthonról való elszakadás, a felnőtté válás, a gondolkodóvá érés regényeit. S hogy lesznek új versek is, nyíltan közéletiek vagy kozmikusán tágasak, mindegy. Versek — jók, fontosak, maradandók.



„Lakzi” — Nagy közönségsikerű aratott a budapesti Építők Szakszervezete Vadrózsák együttese

Vonaton

Félig nyitva a vonatablak,
bodorkás felhők az égen,
gyufát gyújt az emlékezés,
a sűrűsödő estében.

Nagyszáltkás tarló a tengeri mellett.
Augusztusvégi Lajos-nap,
látom mezítláb a kicsi kondást,
ahogy hajkurássza az öreg kant.

Kornyicsolgat a malachad,
csörög, csattog a karikás.
Usgyi, nekilendül a csűrhe,
por takarja a nagy futást.

A szikes gyepen nyerít két ló.
Két herélt pej nyűgbe téve,
nagy lilás szemünkben tanyát vert,
a szomjúhozó csillagok fénye.

De lám a kis csikó szuszogva,
átöleli az egyik ló nyakát,
mint macska mászik, csimpaszkodik
úgy tornáztatja föl magát.

Azután haj, mint a mesében,
lobog a sörény, dobog a patkó.
Ilyen boldog tán Árpád sem volt,
mint e gyerek és ez a két ló.

A nap is lezuhant, mint a lött vad.
A Berettyón túl fürdik valahol,
amint a két szomjas pej kó,
a vályú vizére ráhajol.

Így vágatok emlékeimmal,
körülöttem minden ragyog,
s a Hadak Útján föl kantározva
már várnak rám a csillagok.

Augusztus végén

Halkabb léptekkel köszönt rám,
reggelente a napsugár,
búcsúzik ő is, én is, így az illő,
fölöttünk a nagy óra jár.

Csusszannak a mutatók lassan,
az ember alig veszi észre,
hogy a róka-este sompolyg,
kérdem magam, vajon félsz-e?

Félsz-e cimbora? Vége a nyárnak,
s ezek a kékkacajú egék,
tündérlányokként elillantak,
többet már vissza sem intenek.

S holdas-homlokú felhőkön,
jön az ősz, könnyelmű legény,
megkésétt villámú csillagom,
ködön át világol felém.

Átforgolódom az éjszakát,
hajnal felé elnyom az álom,
pejszínű lovakkal szántok otthon,
derektól csillámló határon.



Lapok

egy lehetséges Jász Dekameronból

A nagy hagyományokkal rendelkező tájegységek rendszerint gazdag anekdotakincset halmoztak fel, amely szellemi kultúrájuk fontos részét alkotja. Mint a folklór sajátos hajtása, az anekdotakincs bizonyára érdekes terület a néprajztudós, a nyelvész és még több tudomány művelője számára is, de a nem tudós olvasónak szintén rejteget értékeket. Az anekdoták ugyanis, amellett, hogy a népi emlékezet messzi időkig visszavezethető dokumentumai, az emberi kapcsolatokról, az életmódról, a nyelvről és még sok mindenről őriznek információkat, szórakoztató olvasmányok is.

Mindezek a Jászságban tavaly meghirdetett, sikeres anekdotapályázat anyagának olvasásakor merültek föl bennem. E pályamunkák, ha maguk nem is minősíthetők irodalmi alkotásoknak, magukban rejtik az irodalomvá válás lehetőségét. Úgy nyúltam hozzájuk, mint a népmesék, népdalok feldolgozói összegyűjtött nyersanyagukhoz: ott és annyit alakítottam rajtuk, ahol és amennyit szükségesnek tartottam, hogy az esetlegeségekből, a szövegromlásból kiszabadítsam a feltételezhető eredetit, s egyúttal éljek mindazokkal az esztétikai lehetőségekkel, amelyeket az anyag maga kínált, de a szöveg közlője nem aknázott ki.

A feldolgozott rész minden szempontból rendkívül változatos, eredetét tekintve szinte az egész Jászságot átfogja, jó száz-százhusz évre megy vissza az időben, s a rövid, egyetlen csattanóra épített hagyományos anekdoták mellett hosszabb, novellisztikus darabjai is vannak.

A feldolgozáskor és az itt következő néhány írás közlésekor végső célként egy lehetséges Jász Dekameron gondolata lebegett előttem.

B. A.

Kétféle gombóc

Egy jászszentandrási gazda fukar felesége kétféle gombócot készít ebédre: lekvárral az urának és lekvár nélkül a béresnek. A béres azonban átlát a szitán, és ő eszi meg a lekváros gombócot.

Élt Jászszentandráson egy jómódú gazda, akinek a felesége nagyon fukar volt, a béres hasán is spórolni akart. Egy napon elhatározta, hogy gombócot készít, de ahogy csinálta, elgondolkozott magában.

Úgyan minek etessem meg a finom szilvalekvárt a béressel, úgy ki lesz éhezve, hogy az üres gombócnak is örülni fog!

Így aztán a gombócok felébe tett lekvárt, a másik felét meg üresen hagyta.

Eljött a dél, a gazdasszony megjelent a föld végén az ebéddel. A hőségától elgyötört gazda és a bérese azon nyomban abbahagyta a kapálást, mentek az akácfához, annak a gyér árnyékát is kellemesen hűvösnek érezték már, úgy eltikkadtak a munkában. Ittak egy-két nyeletet, hogy a torkukról leöblítsék a

port, megmosták a kezüket a csöcsös korsó vékony vízszugara alatt, azután nekiültek az ebédnek.

Az első fogással nem is volt baj, bekanalzták a levest, de utána következett a gombóc, amit a gazdasszony úgy akart a tátra rakni, hogy a lekvárosok az ura felőli oldalon, az üresek pedig a béres felé legyenek. Nagy igyekezetében azonban eltévesztette, és az ura elé jutottak az üresek. A béres nyugodtan ette a lekváros gombócokat, a gazda azonban a második üres után gyanút fogott, jól ismerte a feleségét. Az illendőség nem engedte, hogy átnyúljon a másik oldalra, és a béres elől szedjen, de az üres gombócokat sem akarta mind megenni. Két gombóc között nagyon sóhajtott hát, és fölemelte a tálat.

— Akkor volt jó világ, mikor az ilyen tálat, mint ez, hat krajcárért adták!

Tartotta néhány pillanatig, mintha szemügyre venné, hogy milyen jó tál ez, azután visszatette, de elfordítva, hogy a lekváros gombócok most az ő oldalára kerüljenek.

Szedegettek tovább a tálból, hanem két-három gombóc után a béres gyanút fogott. Fölemelte hát ő is a tálat, és azt mondta:

— Máma egy koronát is el kérnek az ilyenért! — azzal fordított egyet a tálon, hogy megint az ő oldalára jussanak a lekváros gombócok.

A gazdát majd' szétvetette a méreg, de nem tudott mit tenni, semmi sem jutott eszébe, amivel még' égyszer fordíthatott volna a tálon.

Ingyen kávé

Egy asszony nem akar elmenni az urával a búcsúba, ezért az furfangosan megleckézteti.

Bathó Márton anyakönyvvezető Jászberényben, a Barátok templomával szemben lakott. A templom búcsúja messze földön nevezetes esemény volt, az egész Jászságból özönlött a nép, hogy mise után vásárlással, szórakozással töltsék az idejét.

Az egyik esztendőben, miért, miért nem, Bathó Márton felesége megmakacsolta magát, és kijelentette, hogy nem megy el a búcsúba. Rábeszélés, szép szó nem használt, pedig az anyakönyvvezető igencsak értett a szavak forgatásához. Végül belenyugodott, hogy egyedül menjen, de azért kitalálta, hogy mivel vegyen elégtételt az asszony makacosságáért.

Mintha valamit otffelejtett volna, visszament a szobába, és egy papírlapra jó nagy betűkkel kiírta a következő rigmust: „Mindenkint szívesen látok, ingyen kávéval kínálok!” A papírt kitűzte a kapura, majd, mint aki jól végezte dolgát, elment a búcsúba.

Az összesereglett emberek meglátták a kiírást, és tanakodtak egy kicsit, hogy vajon nem tréfa, beugratás-e, azután az egyik bátorságot vett, és bekopogtatott az anyakönyvvezető házába. Köszönt illendően, azután így szólt:

— Adjon már egy kis kávé, ha meg nem sértem!

Bathóné éppen reggelizett, kávé is volt az asztalon, megkínálta hát a vendéget jó szívvvel, de azért magában csodálkozott egy kicsit. Az ember megitta a kávé, megköszönte, és elbúcsúzott. Ahogy kilépett a házból, többen már várták odakint:

— Tényleg adnak? Nem tréfa? — kérdezték.

— Így igaz, ahogy ki van írva — mondta az ember, és a cédulára mutatott.

Több se kellett a várakozóknak, már lépett is be a következő, ő is kávéért. Azután jött a harmadik, a negyedik, s az ajtó előtt már összevesztek a sorban, hogy ki legyen a következő.

Bathóné egyre furcsábbnak találta a dolgot, de nem kérdezett semmit, hanem kiment, hogy szétnézzen. Húszméteres sor állt a kapu előtt, és még egyre gyűlt oda a nép. Aztán meglátta a papírlapot a kapun, és mindent megértett.

— Elfogyott az ingyenkávé! — mondta az embereknek, és letépte a cédulát a kapuról. A sor morgolódva elszlott, de egy-egy későnjövő, aki csak szóbeszédéből hallott az ingyen kávéról, még délután is bekopogtatott a Bathóportára.

Garabonciás

Magát garabonciásnak hazudó csaló rémítgeti a szentandrászi tanyák lakóit, zsarolja őket, hogy jégverést, állatvést hoz rájuk, ha nem fizetnek neki. Egyszer azonban emberére akad.

Garabonciás járta a jászszentandrászi tanyákat az 1911-es esztendő nyarán, különösen gyakran fordult meg a jó módú, de nagyon hiszékesny és babonás Terenyei Ferenc tanyáján. Először ételt, italt, majd mindkettőt követelt, sőt utóbb annyira elszemtelenedett, hogy már valósággal ott kosztolt, és még pénzt is kikövetelt a gazdától.

Terenyeiék félték a megrontástól, szőlőjüket féltették a jégveréstől, állataikat a véstől, fizettek hát fogcsikorgatva, s még szólni sem mertek senkinek a rajtuk élőködő csalórol.

Hanem a tanyán lakott egy kukás, akit Nagy Sándornak hívtak, hatalmas, szálfatermetű ember volt. Egyre rosszabb szemmel nézte a garabonciás követelőzéseit, de azért maga sem volt egészen biztos benne, hogy nincs varázstudománya, ezért sokáig nem szólt. Egyszer aztán, amikor a garabonciás ismét megjelent, és ételt meg bort követelt, nem állta meg szó nélkül:

— Ne adjon neki semmit, Ferenc bácsi! — mondta. — Eleget élőködött már magukon!

Erre a garabonciás föl pattant az asztaltól, mert már terítettett is magának az ámbituson, és előbb a gazdához fordult vérben forgó szemekkel:

— Zavarja ezt el innen, ha nem akarja, hogy a jég elverje a szőlejét!

— Ne szólj bele, Sándor! — intette volna le a gazda szomorúan a kukást. — Majd megsegít a Jóisten!

— Takarodj innen te senkiházi! — kiáltotta a garabonciás rettentően forgó, kimeredt szemmel. — Rád hozom a dögvéset, tyúktojásnyi jéggel veretlek agyon!

Bal kézzel keresztet vetett rá, köpködött felé, amivel aztán végképp megharagította Nagy Sándort.

A kukás elkapta, adott neki egy nagy pofont, aztán körülmélt, hogy borul-e már, jön-e a felhő, de annak híre, hamva sem volt. Erre aztán újabb

pofonok következtek számlálatlanul, annyira, hogy a garabonciás a végén futásra vette a dolgot.

Terenyei Ferenc és a felesége még sokáig rettegett a bosszújától, mondogatták Nagy Sándornak, hogy kár volt összeakaszkodni vele, de annak nyomát se látták többet a szentandrás határban.

A sintér és a nagykutya

Egy ember beküldi a sintért a községháza udvarára azzal, hogy sok nagykutyt látott arra. A sintér éppen az előjáróság tagjaival találkozik.

Ádám Balázs, akinek egy kis téglagyára volt Jászapátin, egyszer szokásos napi sétáját végezte a Hevesi úton, amikor összetalálkozott Bárány Gáborral, a sintérrel.

— Hová mégy, Gábor? — kérdezte.

— Megyek árnyékszéket pucolni, meg fogdosom összefelé a kóbor kutyaikat, nemzetes úr — felelte a sintér.

— No, ide hallgass! Menj be a községháza udvarára, láttam ott az előbb hat nagykutyt, elég disznóság, hogy szabadon járhatnak, fogd csak össze őket!

Bárány Gábor megköszönte a tanácsot, és néhány perc múlva bevonult a községháza udvarára, kezében a dróthurokkal. Ott először is a belrendőrrel akadt össze, aki megkérdezte tőle:

— Mit akarsz itt, te Gábor?

— Hát jöttem a nagykutyaikat összefogdosni. Ádám nemzetes úr mondta, hogy van vagy hat, csak úgy szabadon járkálnak.

Ott ültek az előjáróság tagjai, éppen hatan, a községháza tornácán, amit a népnyelv közönségesen csak szakállszáritónak nevezett, meghallották a Bárány Gábor szavait, azonnal értették, miről van szó, hanem a sintér igencsak csodálkozott, hogy a kutyaik olyan gyorsan eltűntek a környékről, ő már egyet sem talált.

Hosszú várakozás

Vásárra igyekezőn egy gazda bemegy a szomszédjához, aki megígéri, hogy vele megy, csak várjon. Csupán azt nem mondja, hogy mikor szándékozik menni...

Kemény, hideg, havas tél volt, amikor egyszer hajnalban a jászszentandrás Faragó Lajos gyalog igyekezett egyedül a jászdózsai vásárra. Útja Guba Mátyás tanyája mellett vezetett el, s odaérve látta, hogy Gubáék már fenn vannak, égett a mécses az istállóban.

Benézek hozzájuk egy kis időre — gondolta magában —, megmelegszem, mielőtt megvesz az isten hidege.

Abban is reménykedett, hogy talán egy-két pohár bor is kerül majd az asztalra, s nem számított rosszul. Egy lopónyi bor elfogyott már a konyhában, mikor Faragó Lajos megkérdezte:

— Nem jön kend véletlenül a vásárba?

— Megyek én — mondta nagy nyugodtan Guba Mátyás, azzal otthagya a vendéget, és bement a szobába.

Faragó Lajos megörült, hogy nem kell egyedül mennie a hajnali dermesztő hidegben Dózsáig, várt hát türelmesen, hogy majd csak elkészül Guba Mátyás, de hiába teltek a negyedórák, a gazda nem került elő.

Egy jó óra elmúltával nem bírta tovább a várakozást, benyitott a szobába, hogy megnézze, mit csinál a gazda, s hogy megsürgesse. A lecsavart petróleumlámpa derengő fényénél látta, hogy Guba Mátyás békésen fekszik az asszony mellett.

— Hát nem jön kend? — kérdezte ingerülten.

— Megyek én — válaszolta a gazda teljes nyugalommal —, de nem most, hanem a tavaszon, ha már nem lesz ilyen hideg.

Faragó Lajos nagyot káromkodott, becsapta maga mögött az ajtót, és egyedül folytatta az utat Dózsára.

A zenebarátok bankettje

Az asszonyok Jászkiséren megszervezik a zenebarátok körét. Az első összejövetelen azonban furcsa beszéd hangzik el...

A nagy gazdasági válság idején rossz világ járt a jászkiséri muzsikos cigányokra. Kevesebb volt a bál, kevesebb a lakodalom, s ami volt, azon is csekély a fizetség.

Egyszer az egyik primás kitalálta, hogy meg kellene alakítani Jászkiséren a zenebarátok körét, amelyben rendszeresen tartanának összejöveteleket, persze zenével, és ebből mindig csurranna-cseppenne egy kis pénz.

Sorra járták az úri kaszinó tagjait, tetszett is az ötlet mindenkinek, csak éppen tenni nem akart senki a kör megalakítása érdekében. Nagyon úgy nézett ki, hogy a dologból semmi sem lesz.

Sajnálták a cigányok az elveszett pénzt meg az elveszett vacsorákat, sokszor megtárgyalták, mit lehetne tenni, s végül a primásnak újabb jó ötlete támadt:

— Ha az emberek nem mozdulnak, megkeressük az asszonyokat! Majd ők megalakítják a zenebarátok körét.

Jól számítottak, az asszonyok ráértek, meg szerették az összejöveteleket, egy-két hét alatt megszervezték az egyesületet, és a férfiakat rávették, hogy belépjenek.

Az első összejövetelt a kaszinóban tartották, s minden úgy ment, ahogy elképzelték: szép cigányzene, jó vacsora mellett töltötték az időt az egyesület tagjai, jól érezték magukat, a cigányok meg pláne örültek: teli volt a hasuk és jó fizetségért várt rájuk.

Élt akkoriban Jászkiséren egy Mocsy Bálint nevű idősebb ember, aki nevezetes volt a jó kedélyéről, társaság nemigen jött össze nélküle, most is ott volt az egyesület elnökségében.

A vacsora vége táján, amikor már megivott néhány pohár bort, s a hangulat egyébként is kezdett emelkedni, Mocsy Bálint megkocogtatta a poharát, ami azt jelentette, hogy csend legyen, mert beszélni szeretne. El is csendesedtek a vacsorázók, és innen is, onnan is kiáltották:

— Halljuk, halljuk!

— Tisztelt jelenlevők! — állt fel Mocsy Bálint. — Ezt a pohár bort hölgyeink egészségére szeretném üríteni. Ugyanis nekik köszönhetjük, hogy megalakult ez az egyesület községünkben a zenekultúra ápolására. Meg kell hajolni a hölgyek eme tette előtt! — Mert — emelte föl a kezét a szónok —, amit a férfiak nem tudtak felállítani, azt az asszonyok vették a kezükbe, s addig nem nyugodtak, amíg föl nem állították!

Nagy nevetés támadt a szavai nyomán, alig akart lecsillapulni. De igazán akkor tört ki a hahota, amikor Mocsy Bálint ártatlan képpel odafordult az asztalszomszédjához, és fennhangon így szólt:

— Ugyan árulja már el, mit nevetnek, hiszen nem mondtam én semmi rosszat.

A pálinka mérve jó

A fináncok pálinkamérésen kapják Szera nénit, s mivel tagadni nem lehet, legalább egy tréfás mondással enyhít a helyzet komolyságán.

Jászszentendrácson, a tadrai határreszen élt egy idős asszony, akit Agócs Szerénnek hívtak, de a tanyaiak között csak Szera néniként volt nevezetes. Sokan ismerték, különösen azok, akik nem vetették meg az italt. Szera néni ugyanis bögrecsárdát tartott fenn, vagy egyszerűbben fogalmazva zugitalmérő volt. Sose fogyott ki a pincéjéből sem a bor, sem a pálinka, pedig igencsak sűrűn fölkereste egy-két (három-négy) pohár italtra a környék ivós férfinépe, amelynek körében igen népszerű volt.

Nem így azonban az asszonyok között, akik, ha férjük később talált hazatérni a szokásos időpontnál, netán még dülöngélt is egy kicsit, azonnal így kezdtek porlekedni:

— Tán már megint Szeránál voltál? Az etetést meg rám hagyta...

Egyszer az egyik menyecske úgy megharagudott, hogy följelentette Szera nénit a fináncoknál, akik ki is mentek a bögrecsárdába, de olyan ügyesen lepték meg az öregasszonyt, hogy tagadni sem lehetett, a legteljesebb tettenérés történt.

— Hát most nagy baj van, Szera néni! — kezdte a finánc.

— Micsoda, kedveském? — kérdezte hízelkedve az öregasszony.

— Az a baj, hogy maga méri a pálinkát!

— Jaj, édesem — felelte Szera néni — hát mérés nélkül nem adhatom, mert akkor vagy a vendég csapódna be, vagy én!

BISTEY ANDRÁS

VALÓ VILÁG

Negyven éve békében

„Győzelem! Az emberiség megkönnyebbülten fellélegezhet. Ma már nem dörögnek az ágyúk”. — ezekkel a szavakkal fejeződött be az az utolsó haditudósítás, melyet a fronton levő szovjet katona újságírók küldtek a Pravdának 1945. május 9-én hajnalban. S a világ még aznap délután értesült a várva várt hírről: „Európában béke van! A hitleri fasizmus teljes vereséget szenvedett. Az emberiség történetének legpusztítóbb háborúja Európában véget ért!”

Hogy ez akkor mit jelentett, négy évtized távlatából — ma már szinte lehetetlen átérezni. Európa ujjongott, mert az itt élők számára ez a nap a rettegésektől és pusztításoktól terhes hat iszonyú esztendő végét, s az új, békés élet kezdetét jelentette. Milliók ujjongtak és sirattak, esküt tettek és reménykedtek. Ujjongtak, hogy vége az iszonyatnak; siratták a 44 millió elesettet, akikből 12 millió a koncentrációs táborokban pusztult el; esküvel fogadták, hogy mindent megtesznek azért, hogy ez a szörnyűség ne ismétlődhessen meg soha többé; és reménykedtek a békés jövőben, a jobb életben. Pedig akkor a többség még nem is tudta igazán, inkább csak sejtette, hogy milyen gigászi küzdelemben és áldozatok árán sikerült a Vörös Hadseregnek és a Szövetséges Haderőknek legyőzni a fasizmust és feltétel nélküli kapitulációra kényszeríteni a hitleri Németország fegyveres erőit.

— 1945. május 9-én —

Martin Merzsanov azok között a szerencsésnek nevezhető szovjet haditudósítók között volt, akik szemtanúi és hű krónikásai lehettek a negyven év előtti karlsruhi eseményeknek. Többek között visszaemlékezéseiből nyerhetünk hiteles képet, hogyan zajlott le a fegyverletételről szóló okmány aláírása. Filmszerűen részletes tudósítása megőrizte az utókor számára azt a történelmi pillanatot, amely a rémségek végét és a béke kezdetét jelentette 1945 tavaszán Európában.

„Pontosan 24 órákor belépett a terembe G. K. Zsukov, a Szovjetunió marsallja, Arthur W. Tedder, a brit légierő főmarsallja, Carl Spaatz tábornok, H. Barrow tengernagy, de Lattre de Tassigny tábornok, A. Visinszkij és V. Szokolovszkij.

Zsukov az elnöki székbe ült. Tőle jobbra foglalt helyet Tedder, balra pedig Spaatz. Azután Zsukov felállt, körülnézett a teremben, mintha ellenőrizné, rendben van-e minden, s ezt mondta:

— Bennünket, a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokságnak és a Szövetséges Expedíciós Erők Főparancsnokságainak képviselőit felhatalmaztak a Hitler-ellenes koalíció kormányai arra, hogy átvegyük a Német Főparancsnokság képviselőitől a Németország feltétel nélküli fegyverletételéről szóló okmányt.

Majd oldalt fordulva hozzátette:

— Hívják be a terembe a Német Főparancsnokság képviselőit.

Egy pillanatra csend támadt. Minden tekintet a bejárati ajtóra meredt. Odaszegeződtek a filmfelvevők és a Leicák objektívei is; az operatőrök és a fotóriporterek le sem vették a szemüket gépük keresőjéről, nehogy elszalaszák a nagy pillanatot.”

— 0 óra 17 perckor —

A szemtanú így rögzítette azt a pillanatot, melyet Thomas Mann a „sötétség birodalma végének” nevezett:

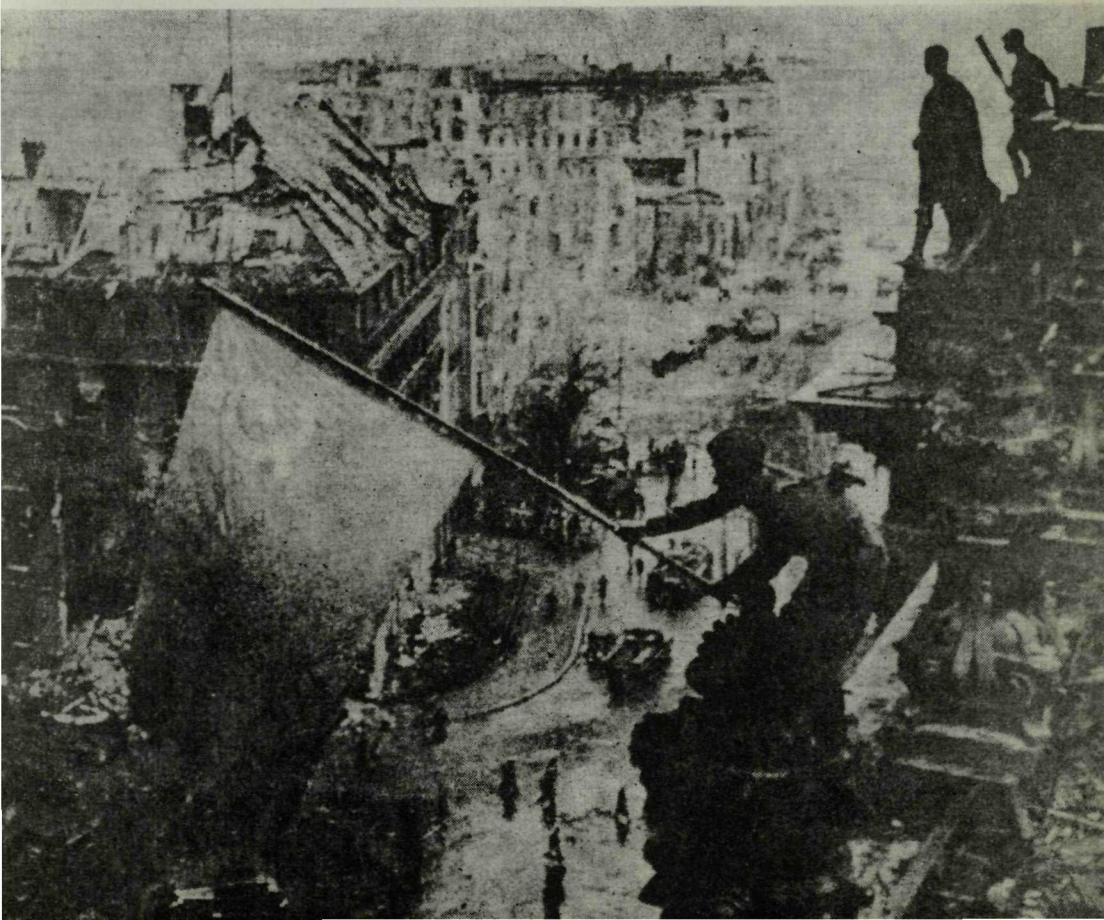
„Keitel lassan aláírja az öt példányt; mindegyik után pózolván hátratámaszkodik karosszékében, és várja, míg a titkár odafekteti elé az újabb példányt.

Aláírta hát mind az öt példányát ennek az okmánynak, amely a következő szavakkal kezdődik: „Mi, alulírottak, a német véderő-főparancsnokság nevében ezennel kijelentjük, hogy az összes ez idő szerint német parancsnokság alatt álló szárazföldi, tengeri és légi erők feltétel nélkül kapitulálnak..”

A tábornagy feláll, tekintetét végigjártatja a termen, aztán leveszi monokliját, s visszaül a helyére a német küldöttség asztalához. Mindenki megvetően nézi. Ebben a teremben most sincs közömbös ember, mint ahogy most sincs közömbös ember sehol a világon, de kiváltképpen nincs a mi országunkban”.

— Győzelem napja —

Alexander Werth, a második világháborút a Szovjetunióban végigélő angol újságíró az „Oroszország nagy háborúja” című könyvében így emlékezik 1945. május 9-ére: „Felejthetetlen nap Moszkvában. Még sohasem láttam, hogy az a két- (de lehet, hogy három-) millió ember, akik aznap este megtöltötték a Vörös teret, a Moszkva folyó partjait és az egész Gorkij utcát, ilyen őszintén és közvetlenül fejezte volna ki örömét. Az emberek énekeltek és táncoltak az utcákon, a katonákat és a tiszteket ölelgették és csókolták... Olyan látványos tűzijátékot, mint aznap este, még sohasem láttam...”



Az egész világ ünnepelt. Moszkvában ezer ágyú harminc lövése köszöntötte az európai háború befejeződését. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége állami ünneppé, a *Győzelem Napjává nyilvánította május 9-ét*. Szinte hihetetlennek, de annál nagyszerűbbnek tűnt, hogy vége a háborúnak, hiszen alig 20 nappal azelőtt sorakoztak fel Berlin előtt a végső összecsapás résztvevői: egymillió német katona, 8 ezer löveg és aknavető, 1300 harckocsi és 3300 repülőgép; és velük szemben a Vörös Hadsereg két és fél millió harcosa, 40 ezer löveg, 6300 harckocsija és 7300 repülőgépe... És május 1-én már a Reischtagon lengett a csillagos vörös zászló; május 9-ére virradó éjszaka pedig a legfelsőbb német hadvezetés képviselői aláírták a feltétel nélküli kapitulációt! És Európában ettől a pillanattól — immár negyven éve — béke van!

— Törékeny béke —

A faszizmus felett aratott győzelem időtállóan bizonyult, de az eredmény végülis egy megosztott Európa és egy kettéosztott világ lett. A faszizmus bölcsőjét, a kapitalizmust Európának csak azon a felén sikerült felváltania a szocializmust építő, új népi demokratikus társadalmi rendszereknek, ahol a Szovjetunió támogatása és védelme segítette a népek akaratainak szabad érvényesülését. Az Elbától nyugatra azonban az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország erejüket és anyagi befolyásukat a tőkés rendszer újjáélesztésére fordították.

Ezért a második világháború befejeződése után alig egy évvel már sebet kapott a törékeny béke. Churchill 1946-os Fulton-i beszéde a hidegháború kezdetét jelentette, amely az '50-es évek második felétől mindinkább esztelen méretű fegyverkezési versennyé, egy újabb és minden korábbinál pusztítóbb háború valós veszélyévé vált. Napjainkra pedig olyan periódusba jutottunk, amikor az USA európai rakétatelepítései és úrháborús tervei alapjaiban fenyegetik az egész emberiség létét.

Európában negyven éve béke van, de a világon mindenütt nincs az. Négy évtized alatt a Földön több mint 140 háborút vívtak — közöttük olyanokat, mint a koreai, a szuezi, vagy a vietnami —, és közel húszmillió ember pusztult el a harcokban. Az oly távolinak tűnő háborúk többsége az afrikai kontinensen és Közép-Amerikában zajlott le, mégsem lehetünk közömböseek a legkisebb feszültséggel szemben sem, mert a jövőnkéről van szó.

Létérdekünk tehát, hogy harcoljunk a békéért, az emberiség biztonságáért. De azon is el kell gondolkodni, hogy milyen békéért harcoljunk. Mert tény, hogy legfontosabb a pusztulás megakadályozása, de az nem mindegy, hogy milyen áron, milyen békét sikerül megőriznünk, vagy megteremtünk. Az elmúlt négy évtized is azt bizonyítja, hogy a békének is van minősége, illetve a békének több alternatívája lehetséges. Mert a békét nem tekinthetjük pusztán a háború hiányának ugyanúgy, mint ahogyan nem épülhet egyoldalú engedményekre sem. Számunkra a Szovjetunió békepolitikája és a Varsói Szerződés ereje a garancia a békére. Emellett azonban minden békeszerető erő, valamennyi dolgos és jószándékú ember összefogására is szükség van az emberiség legnagyobb értéke, a tartós béke megvédése, illetve megteremtése érdekében. S a béke ügyét a legeredményesebben tettekkel lehet szolgálni: alkotó munkával, példás helytállással, szolidaritással, összefogással.

DR. LÁSZLÓ GYULA

A régészet hétköznapijai

A köztudatban a régészetről kialakult elképzelések legnagyobb része romantikus színezetű. Ez természetes, hiszen a régmúlt idők titokzatosnak tűnő népei, törzsei „mitikus homályban” jelennek meg az emberek képzeletében, és többé-kevésbé mindenkit foglalkoztat is, hogy mennyit tudtak, hogyan éltek az ősidők emberei. Emellett mindenki van némi kincskereső szenvedély is, amelyet legalább gondolatban szeretne kielégíteni. Ez az oka annak, hogy minden falu, minden település határában tudnak, mesélnek egy-egy legendás kincsről az ott lakók. Ezért is olyan népszerűek azok a regények, ismeretterjesztő művek, amelyek a nagy régészeti felfedezések történetét mesélik el, ahol jelentős aranykincsek is napvilágra kerültek: pl. Schlieman trójai—mükénéi ásatása, Tutánhamon fáraó sírjának feltárása. Az inkák, aztékok szinte hihetetlennek tűnő aranybőségét pedig már a gyermekkor legkedvesebb olvasmányjaiban, az indiánregényekben is feldolgozták.

A régészek azonban mindennapi munkájuk során ritkán találnak aranyat, vagy hétköznapi értelemben vett „kincset”. Sokszor egy edénytöredék, vagy feliratos csonttárgy a szakemberek körében nagyobb érdeklődést vált ki, mint pl. egy aranygyűrű, amely ebben az esetben kevesebbet árul el a korról, amelyben készítették. A régészetben az előkerült tárgyak, jelenségek értékének nagyságát mindig az adja meg, hogy mennyi új információt jelent az avatott szemlélőnek, mennyi mindenre lehet következtetni belőle.

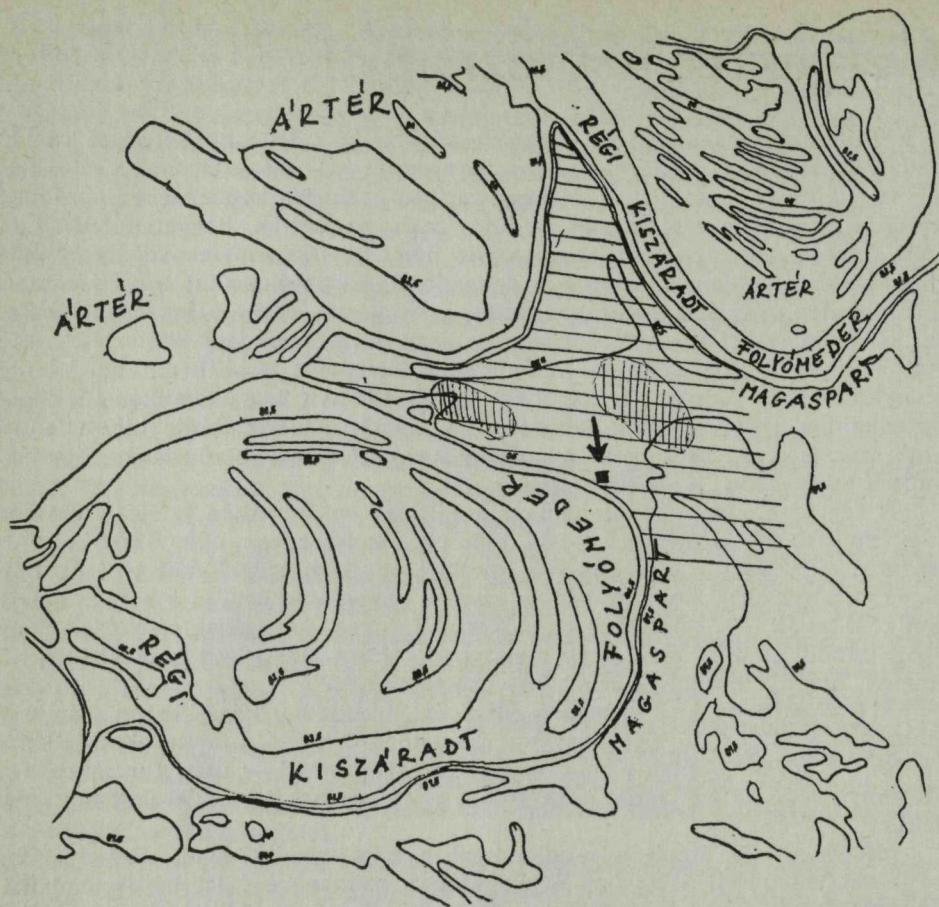
A szakemberek és a közönség eltérő értékrendjéből következően számtalan félreértés is előfordul. Egy ásatásra látogató érdeklődő a laikusokat jellemző kérdés — „aztán találtak-e már valami értékesebbet?” — után furcsán néz az ott dolgozókra, ha egy sárga agyagfoltot, vagy egy átégett faldarabot mutatnak neki.

Minthogy egy ásatáson munka közben nem mindig lehet elmagyarázni, hogy mit kell tudni a látvány értékeléséhez, ezért a régészet hétköznapijainak bemutatásával igyekszünk erre is válaszolni. Talán a kiállítások látogatói is másként szemlélik majd a tárlókat, nemcsak a tárgyak szépségét, korát nézik ha tudják előkerülésük történetét.

Sokan és sokszor kérdezik, honnan tudják a régészek, hogy hol kell ásni. Az ásatások helyének kijelölését hosszú előkészület, előmunkálatok előzik meg. A régészek éves munkatervének állandóan visszatérő programpontja tavasszal és ősszel a terepbejárás. A nagyüzemi mezőgazdasági művelés felszínátalakító munkálatai, azaz a talajmunkák nagyrésze erre a két évszakra tehető, és a természetett növények növekedése és betakarítása együttesen határozzák meg a terepbejárások feltételeit.

A mélysántás, amely akár 80 cm-ig is megforgatja a talajt, egyben felszínre hozza azokat a kerámiatöredékeket, vagy egykori házak maradványait, amelyek több száz, több ezer évvel ezelőtt készültek és azóta kerültek a föld alá. Ha ezeket a leleteket összegyűjtjük, az adatokat térképre helyezük, kirajzolódik a különböző korszakok települési képe.

Az Alföldön már most a 24. órában vagyunk ahhoz, hogy ezt a munkát elvégezzük és elvégezhessük. Az ismétlődő sántás egyre aprózza, darabolja a leleteket, míg végül meghatározhatatlan töredékekké válnak, illetve olyan nagy területen húzza szét az eke ezeket, hogy alkalmatlanokká válnak a településtípus meghatározására. Még több kárt okoznak amikor szőlő, vagy gyümölcsös



Tiszaföldvár környékének szintvonalas térképe.

A magassági vonalak jól mutatják a Tisza egykori, kiszáradt holtágait

telepítése előtt elplanírozzák a területet, megszüntetik a felszíni kiemelkedéseket. Ugyanide sorolhatók a gátépítések, vagy a homokbányák nyitása, kitermelése is. Nagy a valószínűsége, hogy a legtöbb ilyen földmunka egyben történelmi-régészeti emlékek megbolygatását is jelenti. Ilyenkor kerül sor a leletmentésekre, — feltéve, ha idejében értesítik a múzeumot, ahogyan azt a bejelentési kötelezettségről szóló törvény is előírja.

Visszatérve a tervszerű régészeti munka kiindulópontjához, a terepjárások menetét ismertetjük részletesebben.

A kisebb felszíni kiemelkedések eltüntetése azért jelent különösen nagy veszélyt a régészeti emlékekre, mert ezek voltak a folyószabályozás előtti áradásos, vadvizes területen egyedül alkalmasak megtelepedésre. A domborzati viszonyok így eleve meghatározzák, hogy milyen területeket kell a régészeknek bejárniuk. Az Alföldön is megfigyelhetők több méteres szintkülönbségek. A Tisza és a Körösök régi, kiszáradt mederszakaszai ma is jól követhetők. Ezekben biztosan nem kell leletet keresnünk, csak a folyóágy két oldalát övező magasparton és az ártéri kiemelkedéseken, szigeteken. A megtelepülés két

legfontosabb szempontja, — a víz közelsége és az árvizektől való védelem — a kőkortól a középkorig egyformán meghatározó volt. A lakóhelyek olyan szorosán kötődtek a folyókhoz, kisebb vízfolyásokhoz, hogy akár az egykori klíma-viszonyokra is következtetni lehet abból, hogy az adott telepek a folyóteraszok melyik magassági szintjén találhatók. A szárazabb, kevésbé csapadékos időszakokban mint pl. az újkőkor eleje, vagy a korarézkor volt, a lakóházakat az alacsonyabb teraszokra építették, míg a nedvesebb időszakokban az átlagos vízszinthez igazodva a magasabb területekre húzódtak az emberek. A belső területek, a löszfennsík, homokpuszták azonban lakatlanok maradtak.

A terepbejárások során tehát ezeket a magaspartokat kell végigjárniuk a régészeknek. Ha valahol kerámiadarabokat találnak, gondosan összegyűjtik, meghatározzák a korát és a térképen jelölik a helyet. Nagyon ritka az, hogy ilyenkor pénz, vagy más fémtárgy kerül elő, de a kerámia változása pontosan jelzi az etnikus és időbeli változásokat is. Még ma, az uniformizált gyári termelés időszakában is, a különböző területek, népcsoportok kézművesei őrzik eltérő hagyományait, amelyen belül a divat változásai azért nyomon követhetők. Nem kell ahhoz néprajzkutatónak lenni, hogy a nádudvari fekete edényeket valaki meg tudja különböztetni a habán, vagy a mezőtúri fazekasság termékeitől. Ugyanígy a régészek is pontosan el tudják különíteni például a bronzkorban egymás mellett, vagy egymást követően élő törzsek kerámiáját.

Az szintén ritkán fordul elő, hogy a terepbejárásokról egész edények kerüljenek elő, de a díszítésmód, a töredékek anyaga, készítési módja is nagyon sok mindent elárul. Az első kezdetleges kemencékben, vagy egyszerűen szabad-tűzön átégetett edények falának csak vékony rétege égett át kívül-belül, a közepe fekete maradt. A technika fejlődése, az egyre jobb, speciálisabb kemencék használata a bronzkorra odáig jutott, hogy a vékony falú, polírozott felületű kis bögrék minősége a mai követelményeket is kielégítené. A vaskorban kezdődik a fazekaskorong használata. A római korban pedig már a helyi készítésű edények mellett gyári termékekkel is ellátja a kereskedelem a provinciákat, és a környező törzseket. A vörös színű, terra sigillatának nevezett, porcelán finomságú tálkák, edények nagy sorozatban készültek a rajnai és Pó-vidéki gyárakban. A különböző szériákat a szakemberek évtizedre pontosan tudják datálni.

A népvándorláskor időszakára a kerámiatárgyak jelentősége csökkent a mindennapi életben, hiszen a törékeny, súlyos agyagedények nehezen szállíthatók, ami pedig fontos szempont a nagy távolságokat megtevéző törzseknél, népeknél, ezért inkább fa- és bőredényeket használtak. Azért ez nem jelenti azt, hogy nem voltak fazekasok közöttük, de az edények többségének kidolgozására nem fordítottak gondot, ritkábban készült díszített, jó anyagú, szépen megformált kerámia. A népvándorláskorban már tömegesen elterjedt fémtárgyak, ruhadíszek, övveretek, ékszerek vagy fegyverek jelentik a pontosabb kormeghatározás alapját, és egyre gyakrabban lehet segítségül hívni az írásos forrásokat, vagy ábrázolásokat.

A kerámiatöredékek összegyűjtése tehát a lelőhely etnikai, időbeli hovatartozásáról tájékoztat, de mint korábban említettük, a település típusára is következtethetünk. Ha a leletanyag viszonylag nagy területen, kb. 300x400 m-en egyenletesen szóródik, akkor a terepbejárás eredményeit összegző településhálózati rekonstrukcióba nagy valószínűséggel egy egyenletes beépítettségű falu helyezhető. Falu és falu között is nagyon sok fontos különbséget lehet és kell tenni, attól függően, hogy a házak hogyan álltak. A Körös-kultúra, amely-

nek népe az első földművelő közösség a Kárpát-medencében, a folyók partján hosszan elnyúló keskeny településeken lakott. Az egyik ilyen faluban pl. három-három ház határolt egy udvart úgy, hogy a negyedik oldal a víz felé nyitott volt. Ezen az udvaron zajlottak a mindennapi élet eseményei, főzés, ruha-készítés, de a háziállatokat is itt őrizték. A házakba inkább csak a rossz idő elől menekültek be, és az éjszakát töltötték ott.

Ezek a házak egy-egy nagycsaládnak nyújtottak otthont. A fal cölöpök közötti vesszőfonat betapasztásával készült, a tetőt náddal, szalmával, száraz gazzal borították. A padlót is agyaggal tapasztották le, erre építették a nyitott tűzhelyet. Ezek a tűzhelyek gyakran voltak olyan tűzvészek okozói, amikor akár az egész falu leégett — a régészek legnagyobb öröme. A házak agyagfala a téglához hasonlóan átégett, összeomlott, maga alá temetve a háztartás eszközkészletét. Ilyen házak feltárása minden régész álma, hiszen rekonstruálhatók nemcsak a mindennapi élet részletei, de áttételesen következtetni lehet a kor technikai színvonalára, a munkamegosztás módjára, mértékére, sőt a társadalmi berendezkedésre, vallási életre is. Nagyon fontos például, hogy van-e minden házban házi oltár, istenszobor, idol, vagy már a közösségi szentély vált a vallási élet központjává, irányítójává. Sokszor párhuzamosan létezik mindkét jelenség ugyanazon a településen. Ez egyben azt is jelzi, hogy a társadalom felépítésében a család önálló gazdasági-vallási egység-e, vagy már egy nagyobb közösség pl. nemzetség szintjén szerveződik ez a két tevékenység. Az említett példánál a házak elhelyezkedése azt is jelzi, hogy három ház lakói alkottak bizonyos szintű gazdasági egységet, állataikat közösen tartották.



Egy leégett rézkori ház padlóján talált edények feltárás közben



Leletmentés a törökszentmiklósi homokbányában.

A régészetiileg már feltárt területeken folyamatosan művelték a bányát, hordták a homokot

Előfordult az is, hogy maguk a lakók gyűjtötték fel a házukat, amikor már nagyon elszemetesedett, eltetvesedett. Ilyenkor azonban kihordták az értékeket, a régészeknek csak a hulladék maradt. Ez fontos forrás azonban, ahogyan a hulladékgödrök is. A házépítéshez szükséges agyagot a telepek területéről bányászták, és az így keletkezett gödrökbe dobálták a szemetet. Az innen előkerült csontok hű képet adnak arról, hogy a hússzükségletet milyen arányban fedezte a vadászsákmány, mekkora a háziállatok aránya, vagy melyek voltak a legfontosabb háziállatok, jelentős volt-e a halászat? A földművelésre közvetett úton következtethetünk az olyan eszközökből, mint az agancskapa, sarlópenge, sarlófoglat, de az edénykészítéskor az agyagba kevert pelyva már a gabonafajtát is jelzi.

A földművelés technikájának fejlődése, a helyi viszonyokhoz leginkább alkalmazkodó fajok elterjedése a terméshozam fokozatos növekedését jelentette, de egyben a magasabb szintű szervezettséget is megkívánta. A falvak zártabbak lettek, sokszor árokkal, védművekkel vették körül ezeket. Ez azt is jelenti, hogy a terepbejáráskor nagyon pontosan körülhatárolható, szabályos körben koncentrálnak a leletek. Ha hosszú ideig éltek ugyanazon a területen, a sorozatos tűzvészek utáni újjáépítések hatására a lakott rész egyre jobban kiemelkedett a környezetből, máig észlelhető, több méter magas dombocskák, tellek keletkeztek. Ugyanakkor az erősített, sűrű beépítettségű falvak mellett megtalálhatók a néhány házas lakóhelyek is. Nagyon fontos feladat a két típus viszonyát meghatározni, vagyis hogy a nagyobb falvak mennyiben jelentették az adott terület központját, játszottak-e irányító szerepet, itt össz-

pontosult-e az ipari tevékenység (még ha kezdetleges fokon is), meghatározók voltak-e az árucseré megszerzésében, lebonyolításában. A legintenzívebb terepbejárások sem adhatnak választ ezekre a kérdésekre nagyobb ásatások nélkül, de kiindulásként fontos felrajzolni a településtípusok pontos megoszlását. Egy beható kerámiaelemzés pedig az egyes kultúrákon belüli stíluscsoportok megrajzolásával esetleg a „vonzáskörzetek” meghatározásában segíthet.

Egészen másként jelenik meg egy állattartáson alapuló kultúra képe a terepbejárások tükrében. Esetleg éppen az észlelhető telepek hiánya, vagy a nagyon kevés, néhány töredékből álló leletanyag jelzi, hogy a kérdéses korszakban csak könnyűszerkezetű házak, kunyhók épültek ideiglenes szállásul a vándorló családoknak, nemzetségeknek. A pásztortársadalmakban jelennek meg azonban a nagy kiterjedésű, hosszú ideig folyamatosan használt szabályos temetők, hogy a társadalmi berendezkedés jelzői, az összetartozás szimbólumai legyenek a korszak emberének és természetesen a mai kutatónak egyaránt.

Talán ezzel a rövid és vázlatos ismertetéssel sikerült valamit érzékeltetni abból, hogy mennyire fontos, ha nem is látványos munka a terepbejárás, és milyen pótolhatatlan értékek, források semmisülhetnek meg az olyan földmunkák során, amikor elmulasztják az előkerült leletek azonnali bejelentését, a régészekkel való együttműködést. Szólnok megyében az elmúlt években több olyan leletmentés is történt, amely bizonyítja, hogy az ilyen együttműködés a munkák megszervezésénél jelent csak egy újabb körülményt, amellyel számolni kell, de nem megakadályozója annak. Az érdektelenség mellett sokszor a munkák leállításától való félelem (amely néhány nagyon indokolt esetben *időlegetesen* valóban előfordulhat) romboltatja szét az előkerülő jelenségeket „gyorsan és végleg mielőtt bárki meglátná”. A sajtó minden évben több esetről tájékoztat, például a világhírű bronzkori tell elplanirozásáról, vagy az Árpád-kori templom megmaradt falainak szétdúlásáról, de értesültünk már római villa mozaikpadlójának szétszántásáról is.

Sokan azt gondolhatják most, hogy szép-szép, de mégiscsak fontosabb egy halastó, egy új lakótelep felépítése, vagy egy nagy víztározó létrehozása, (amelynek jelentős gazdasági szerepük lehet), mint a régészet, amely csak viszi a pénzt. Erre válaszolhatunk azzal is, hogy ahogyan az egyes emberek életét is befolyásolja, meghatározza a gyermekkoruk, úgy a népek életének is szerves része legkorábbi történetük. A népek jövője múltjukból következik.

A mai világban amikor mindennek az értékét azzal igyekeznek meghatározni, hogy mekkora a gazdasági jelentősége, talán hatásosabb az a válasz, amely a kérdésnek nem az érzelmi, hanem tudományos oldalát világítja meg a gazdasági nyelvére lefordítva.

Az őskori kultúrák rendszerének, a fejlődés folyamatának leírására olyan módszert dolgoztak ki többek között, amelyet modellalkotásnak nevezünk. Meghatározható ezzel, hogy egy rendszer valamelyik összetevőjének megváltozása milyen folyamatot indít el, mekkora a hatása a rendszer egészére, vagy milyen hatásoknak kellett érvényesülni ahhoz, hogy például egy falusi társadalom városállamokba szerveződjék. Ezek megválaszolásához a fejlődési törvényszerűségek, trendek, a hatások-kölcsönhatások általános, akár a matematika nyelvén leírható meghatározására volt szükség. Jóval a komputer-korszak előtt a legnagyobb iparvállalatok, trösztök ezt a módszert vették át, ha azt akarták modellezni, hogy a kívánt fejlesztés eléréséhez milyen változások szükségesek, vagy ha arra voltak kíváncsiak, hogy a termelés adott rendszerének fenntartása hosszú távon hova vezet.

Talán nem kell külön hangsúlyoznunk, hogy az ilyen jellegű számítások pontossága közvetlen kihatással van a termelésre, gazdaságra. Belátható tehát, hogy a tudományok kettéosztása hasznos és haszontalan, vagy másként műszaki/természettudományos és humán tudományokra mennyire mesterséges és hamis. Az az ország, amely a takarékoság rosszul felfogott alkalmazásával a tudományok fejlesztésének bármely ágát elhanyagolja, olyan csapdát és magának, amely idővel egyre mélyül.

Magyarországon sajnos nincsenek nagyszerű, világhírű monumentális történeti emlékek, amelyek amellet, hogy egy nép nemzeti kincsei, az egyetemes emberi kultúra legkiemelkedőbb alkotásai is (pl. piramisok vagy az Akropolisz). Éppen ezért kellene nagyobb hangsúlyt helyezni meglévő emlékeink ápolására, felismerni, és felismertetni értéküket. Nem hiszem, hogy a szakembereken kívül mások éreznék annak jelentőségét, hogy Európa középső és nyugati területeinek neolitizálása, vagyis az élelemtermelésre való áttérés a Kárpát-medence és főleg az Alföld kultúráinak hatására történt, és később is fontos közvetítője maradt a déli területekről érkező újabb impulzusoknak. Nem túlzás azt állítani, hogy egy Tisza-menti őskori faluhely szétrombolása egyben az emberiség történelmének egyik láncszemét is megsemmisíti. A népvándorlásokkorban szintén a fejlődés középpontjában állt ez a terület, ez volt a „népek kohója”. A korszak kutatási eredményei így teljes joggal állnak a nemzetközi érdeklődés középpontjában.

Hazánkban a régészetnek nagy hagyományai vannak, és a kutatók ma is igyekeznek, hogy tudományuk színvonalát, és ezzel az ország nemzetközi tekintélyét állandóan emeljék. Egy ország megítéléséhez az is hozzátartozik, hogy mennyire ápolja történelmét, hagyományait. Ez nem jelentheti csupán azt, hogy történelmünk egyes korszakait előtérbe állítva látványos ünnepekkel emlékezünk meg azokról, hanem az egész múltat tudományos igénnyel kell feldolgozni. A régészek hiába dolgoznak önzetlen lelkesedésből, vagy „ügszerűetből” ez önmagában kevés ahhoz, hogy kellő eredménnyel járjon. Munkájuk hatékonyságának emeléséhez legtöbbször nem költséges beruházásokra van szükség, hanem társadalmi segítségre, amely a leletek bejelentésével megakadályozza nemzeti értékeink megsemmisítését.

SIKLÓDI CSILLA

A Tisza Szálló korát rangja adja

Ha az életkorát emberi léptékkal mérnék, nem számítana öregnek: 3 év múlva menne nyugdíjba, így aligha nem a legtermékenyebb alkotói periódusát élné. Épületnek pedig egyenesen kamasz kor az 57 év, mégis a szolnoki Tisza Szálló már-már műemléki rangban vigyázza a Tisza-part panorámáját. A korát az adja, ami a bölcs emberek tekintélyét: sok-sok titok tudója, mert korszakokat köt össze úgy, hogy közben mániákusan őrzi sajátos arculatát és rangját, hiszen egy szállodánál fontosabb a belbecs, mint a külcsin. Szerencséje volt az épületnek; mindig olyan emberek szolgálták, akik életművüket az aranyozott stukkók alatt kívánták megalkotni. A Tisza Szálló és fürdő sorsa így emberi sors is, valljanak hát hat évtizedes történetéről azok, akiknek élete összefonódott a „Tiszáéval”.

Van mire emlékezni. Íme a kezdet: a Tisza partján 1927-ben kezdtek egy kutat fúrni azzal a szándékkal, hogy termálvizet nyerjenek. Közben elkezdődött a Szálloda és Fürdő építése is. Tervezői azok voltak, akik a fővárosi Gellért Szállót megálmodták: Sterk Izidor, Sebestyén Artúr és Hegedűs Ármin. A kivitelezést az Ellich és Dömény cég vállalta, amelyik pontosan az építkezés ideje alatt jutott csődbe, így a szolnoki festőmesternek, id. Fülöp Jánosnak adósak is maradtak egy fél családi ház árával. Pedig igényesek voltak ám a műépítések: amikor a homlokzat elől eltávolították az állványzatot, az egyik tervező mérgesen rászólt a festőre — Mondtam magának, hogy olyan színe legyen, mint a Gellért Szállónak, és ez nem olyan! Mire a szolnoki mester egykedvűen benyúlt a szivarzsebbe és kivette a fővárosi Hotel tenyérnyi faldarabját, melyet pipájával ütött le és a színhez pásztította. Arnyalatra olyan volt.

Felépült az étterem, a szálló és a fürdő is. Csillogott-villogott minden a csillárok fényében. Ám a tervező szeme észrevett valamit: leoltatta a villanyokat, tíz szál gyertyát kért és meggyújtva leállította azokat a műmárvány burkolatra. A gyertyafényben olyan volt a korábban tükör simának látszó padozat, akár az országút. Még egy hónapig csiszolták, mikor az építész elégedett lett vele. A Szálló már elkészült, a kút még mindig nem adott vizet, amikor aztán a 948. méternél feltört az 54 °C-os víz, Tóth Tamás polgármester hálóingben szaladt megnézni a csodát.

A gyógyvizet a legenda szerint Pólya Tibor festőművész keresztezte el Áldásvíznek, melyet a polgármester apósára célozva, Gaáldás vízre humorított a köznyelv. Az éttermet bérbe adták; Frankék, Westerék voltak többek között a bérlői, a Szálló pedig hamarosan európai hírnévre tett szert.

A ma 89 éves Tóth Imre 1932. május 1-én állt szolgálatba portásként a Tisza Szállóba, 1960-ban nyugdíjazták, de még 12 esztendő-t szolgált, így 1972. május 1-én búcsúzott el a portáspultról. Tóth Imre egyike azoknak, akiknek élete összeforrt a Tisza Szállóéval.

— Géplakatos és motorszerelő, valamint öntödei minta lakatos voltam, Gaál Imre üzemében, amely a mai Tejúzem helyén állt. Az órabérem 72 fillér volt, akkor amikor a napszamosok 50 filléres napi keresetre várva sercintgettek a piactéren. Az üzem tönkrement, én voltam az utolsó aki elhagytam, s mivel Gaál Imre a polgármester apósa volt, protekcióval kerültem a Tisza Szállóba portásnak. Az első hónapot próbaként, fizetség nélkül kellett leszolgálni, de aztán beváltam. A Nemzeti Szállóból jött át Katz Péter főportás; ő reggel 8-tól este 8-ig posztolt, én este 8-tól reggel 8-ig szolgáltam évtizedeken át, pihenő-

nap nélkül. A szállodában 28 szoba, 66 férőhely volt; ha a szandai réten a megyei agárversenyt tartották, már hónapokkal előre elkelték a helyek. Emlékezetesek voltak a megyebálok; huncutok voltak az urak, elmálltak, így nem láttam, amikor egy-egy hölgygel felslisszoltak a lépcsőn. Időnként tehát felmentem és nem egyszer az utolsó pillanatban érkeztem. . . Volt aki 100 pengősöket nyomkodott a markomba, hogy csak tíz percre engedjem fel a szíve választottjával. A kollégák lemarhálták, de én nem engedtem, nem szereztem magamnak rossz pontot.

— Volt olyan időszak, hogy a színésznők a szállodában laktak. Az egyik százados szerenádot akart adni, hozta a cigányokat, én azt mondtam, hogy csak a testemen keresztül mehet fel, és egy kurblivassal az útjába álltam. Voltak itt igen neves vendégek is. Lejárt fürödni Móríc Zsigmond és nemegyszer jött le vadászni Rózsahegy Kálmán. Hogy milyenek voltak a vendégek? Legtöbbje aranyos ember, de volt olyan, aki kirohant a fürdőből és rám veszekedett, amiért az utcán járatták az autót.

— *Hogy vészelte át a háborút a Tisza Szálló?*

— A bombázások légoltalmi parancsnok voltam, így a rendőrök engem büntettek minden szabálytalanságért. Amikor hulltak a bombák én kimentem az utcára megnézni, sötét-e minden ablak. Nem egyszer könyökölt a nyitott ablakban valamelyik vendégünk, miközben körém potyogtak a repeszek. Felmentem és eloltattam vele az éjjeli lámpát. Amikor ledobtak egy bombát a megyeháza mögé, úgy táncolt a Szálló, akár egy hajó a viharos tengeren. A híd robbantásakor az ablakok mind kitörtek, az ajtók tokostól jöttek ki a falból. A hatalmas dörrenésre kiszaladtam az óvóhelyről és éppen a hátam mögött, egy lépésre fűrődött a földre egy öntöttvas korlátدارab.

— A háború alatt a Szálló kórház lett, 300 nő volt a lakója, a drága bútorkat kirakták az erkélyekre, vaságyakat állítottak föl, de sokan a földre fektetett matracokon aludtak. Szültek itt, operáltak, mi, portások pedig az oroszoktól több fizetést kaptunk, mint korábban a várostól. Az egyik villanyszerelő kollégámmal egy vízaknába rejtettük el az étterem ezüst étkészletét, a felszabadulás után a kollégám büszkén előállt vele, engem meg sem említett. Amikor béke lett, papírokkal beragasztottuk az ablakokat, a tollakat összeraktuk a párnákba és tíz szobát megnyitottunk. A fürdő jó ideig nem üzemelt, de a konyha jó volt, jöttek is a vendégek, szerencsére olyan igazgató került a szállóba, aki hamar rendet rakott.

A Tisza Szálló 1950-ben különvált a Vendéglátó és Fürdő Vállalattól, ám sorsában az igaz fordulatot az jelentette, hogy 1952. április 1-én a Vendéglátóipari Reprezentatív Igazgatóság lett a gazdája. A jelenlegi igazgató, Csépe Mihály 1952. május 1-én áruforgalmi vezetőként került a Tisza Szállóhoz. A Szálló közvetlen minisztériumi irányítás mellett biztosította a környezeténél magasabb szintű vendéglátást. Először is meg kellett szervezni a szakembergárdát. Vonzerőt jelentett, hogy itt már többet tudtak fizetni az indulásnál is, mint a Vendéglátónál. A fürdőben egy szikvízgyártó üzem tevékenykedett, amely Áldásvizet is palackozott. Hogy miként őrizte rangját a szálló az ötvenes évektől napjainkig, erre Csépe Mihály igazgató emlékszik vissza.

— Szerencsés döntés volt a minisztérium részéről az, hogy a megyeszékhelyeken kiemelten kezelt egy-egy reprezentatív szállodát. Nem volt könnyű dolgunk; az a vendégkör, amelyik a felszabadulás előtt látogatott hozzánk eltűnt. A kezdet kezdetén tömegigényeket elégítettünk ki, filléres ebédeket adtunk, később az ötvenes években differenciálódott a vendégkör. Ezt nemcsak

a magasabb árainkkal értük el, de elvártuk azt is az ide betérőktől, hogy tisztességes öltözékekkel becsüljék meg vendégtársaikat és becsüljenek meg minket. Kezdetben éles vitáink voltak, ám ezt az igényünket az évtizedek során elfogadták a vendégek. A későbbiekben — a politika vonzataként — nem nézték jószemmel azokat, akik sokszor megfordultak nálunk. Nem egy törzsvendégünket kikérdezték: miből telik neki a Tisza Szállóban „dózsolni”? A következmény az volt, hogy még azok is elmaradtak, akiknek nem volt félnivalójuk.

Sárközi István pincér 1950 óta szolgál fel az étteremben. Kezdetben heti 44 forint és az ételforgalom 10⁰/₀-a volt a munkabér. Amikor az igazgató fizetése 2000 forint volt, a pincérnek összejött a 2100—2200 forint. Az árak az ötvenes évek elején? Egy leves, második fogás és sütemény 3 forint 60 fillérbe került a Kis-Tiszában. Egy korsó sör 1 forint 50 fillér volt.

A Tisza Szállóval szembeni fenntartás 1957-től oldódott. Egyre több megyei vezető is megfordult itt, de mind gyakoribb vendégek voltak a neves írók, közéleti személyiségek. A vendégkönyv Szabó Pál, Mesterházi Lajos, Déry Tibor, Tamási Áron, Ferencsik János, Dobi István nevét őrzi többek között.

Néhány kínálat az 1960. május 21-i étlapról: tejfeles sóskafőzelék 3,40, harcsaszelet rántva 16,30, borjúpörkölt galuskával 11,75, hagymás rostélyos 12,90 — és akkor még a mai 14 dekás húsadag helyett 18 dekát adtak!

Egyre inkább „kivirágzott” a Tisza Szálló kerthelyisége is. Az egyik törzsvendég mondja: — Én egy Mercedes árát hagytam a Tiszában. Ha a kerthelyiségben megjelentem, a cigányok tust húztak. Egy mulatós hajnalon felmáshattam a kerti fára, oda hozta fel nekem a pincér a konyakot, miközben a zenekar azt játszotta: „Felmegy a legény a fára. . .”

Pedig a kerthelyiség kezdetben még nem rendelkezett saját bútorral. A benti asztalokat, székeket vitték ki a pincérek, aztán ha eső jött, rohantak vele vissza a terembe. A szálloda fürdőszoba nélkül épült, de a hátsó lépcsőn lejöttek és díjtalanul használhatták a kádakat a vendégek. Az étterem látogatottságát a rangos színházi élet is fokozta. Bankettek, premiervacsorák tartottak 3-ig, 4-ig. A közönség itt találkozott a művészekkel. Az előadás után, „testközelben” láthatták Mensáros Lászlót, Mádi Szabó Gábort, Győri Ilonát, Somogyvári Rudolfot.

Csépe Mihály 1967-től lett a szálloda igazgatója és nem restelt az országban házalni tapasztalatok után. Később külföldi tanulmányutakat szervezett, mert a célja az volt: a Szálló közelítse meg az európai színvonalat szolgáltatásaival. Ha úgy találta, másutt több a fény, a pompa, a luxus, úgy ezt a személyzet emberi tényezőivel; figyelmességével, jómodorával kívánta ellensúlyozni. A „60-as” Csemege vásárlóközönsége nem egyszer lehet szemtanúja annak, amint az igazgató kilós csomagokban viszi a máját a hűtőpultból — az étterem konyhájába. Az a légkör, melyet az eltelt évtizedek során teremtettek, képes arra, hogy alakítsa az itt dolgozókat. Előfordult, hogy egy elbocsájtott felszolgáló állt munkába a Tiszában, — aztán 25 évet töltött el nagy megbecsülésben. Előző munkaadói nem értették, miként történhetett ez. Hiába, a „génus loci. . .”

A ma vendégei gyakran sokallják az étterem árait. Egy vacsora egy személyre 80—100 forint, ami valóban nem vékonypénztárcájúaknak való. Azt viszont kevesen tudják, hogy az éttermet a szálloda tartja el, s a borsosnak tűnő étlap áránál többbe kerül egy-egy fogás. A Hungár Hotels Vállalatnál az éttermi szolgáltatások deficitje az elmúlt évben elérte a 160 millió forintot. Mindez az okfejtés semmit sem változtat azon a tényen, hogy a Tisza Szálló bélszínjére aligha fogunk rászokni. . .

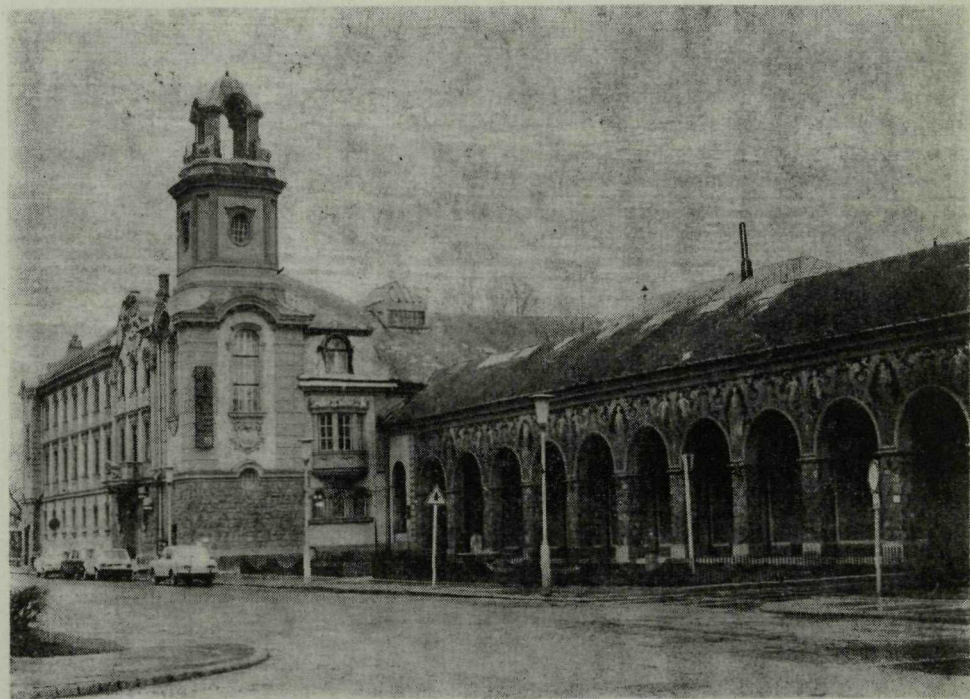
Essék szó a fürdőről is, hiszen a közismert gyógyhelyet a jobbulás reményében keresik meg a reumás betegek, akik a rádiumtartalmú iszappakolás és gyögmasszázs után gyakran távoztak megkönnyebbült érzéssel. A fürdőt sem kímélte az idő, ám gazdája — 1968 óta —, a Szolnok megyei Víz- és Csatornamű Vállalat nem feledkezett meg róla. Úgy tervezik, hogy a jövő év közepére megvalósul a teljes épületgépészeti rekonstrukció, miközben a fürdő maga is megszépül. Kicserélik a tetőt, a nyílászárókat, felújítják a falburkolatot, reprezentatív belső teret alakítanak ki. A bronzkifolyókat Papi Lajos szobrász készíti el. Márványmedencét kap a fürdő, ám mindennek az ára a kényszerű üzemszünet, melyhez társul majd októbertől a kádfürdő bezárása is. Mintegy 50 millió forintot fordítanak a fürdőfelújításra, és a gyógyvíz szerelmesei az ÁÉV-hez fohászkodhatnak azért, hogy 1986 közepére valóban elkészüljenek a felújítással. Az 1927-ben fúrt kút valamikor nagy erővel nyomta a felszínre a gyógyvizet. Ma már búvárszivattyúkkal kell rásegíteni, ám a szakemberek szerint jó pár évtizedig így is ki kell tartania.

Tóth Imre bácsi, a maga 89 évével minden délben a Tisza Szállóban ebédel.

— Úgy tartanak engem itt kérem, mint ha még dolgoznék. Annak idején 909 forinttal mentem nyugdíjba, így nem gazdagodtam meg az itt eltöltött 40 év alatt, de nem bántam meg, hogy az életem java részét a szállóban töltöttem el. Ez kérem egy olyan intézmény, amit csak teljes szívvel szabad szolgálni.

Alighanem ez a magyarázat arra, mitől tud a Tisza Szálló újra és újra megújulni.

PALÁGYI BÉLA



HAGYOMÁNYOK

A kunszentmártoni középfokú oktatási intézmények fejlődése a felszabadulás után *

Arra kértek fel a mai rendezvény szervezői, hogy Kunszentmárton két középfokú intézményének felszabadulás óta elért fejlődéséről adjak áttekintést. Ehhez két alapvető forrásmunkát használtam fel: a József Attila Gimnáziumról 1978-ban kiadott Jubileumi évkönyvet; a 628. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézetéről pedig *Józsa László* tanár összeállítását.

Tekintettel arra, hogy régebbi múltja az ipariskolának van, a visszatekintést ennek az iskolának a történetével kezdem.

I.

Általános szakmai és társadalmi igényt fogalmazott meg a „Kunszentmárton és Vidéke” c. helyi újság cikkírója, amikor a lap 1887. december 1-i számában nyomatékosan kérte az ipartestületet, hogy 60—70 tanulója részére sürgesse az ipariskola létrehozását. Mindez valóra vált, s 1888. október 6-án megkezdődött a tanítás. A korábban létrehozott kereskedő tanonciskola a századforduló idején beolvadt az iparos tanonciskolába.

A tanoncok az 1898—99-es tanévben 16 foglalkozást képviseltek: cipész, kovács, *szűcs*, *szabó*, csizmadia, *asztalos*, molnár, *kőműves*, lakatos, cukrász, kereskedő, *szobafestő*, borbély, kötélverő, kerékgyártó, ács. A tanított szakmák köre változik: 1908-ban rézműves, 1913-ban pincér, 1915-ben fényképész és gépészkovács, 1924-ben ékszerész és villanyszerelő, 1927-ben női szabó, 1933-ban kocsikovács és kefekötő, 1936-ban kádár, 1945-ben fogműves, műszerész és tűzhelylakatos, 1946-ban gumigyártó inasokat is oktatnak. A tanonciskola vonzáskörzete a tiszazugra terjedt ki. Öcsödnek önálló tanonciskolája volt.

1907-ig az iskolában esti oktatás folyt. Ettől kezdve nappali: szerda és szombat délután kellett iskolába járni.

A tanoncképzés tantárgyai a századforduló idején az 1. osztályban: olvasás, iparszámvetés-könyvvitel, rajz (mértani), szépírás, szabadkézi rajz, hittan.

* Elhangzott ez 1985. április 26-án tartott kunszentmártoni emlékülésen.

A felsőbb osztályokban: olvasás reáloktatással, üzleti fogalmazás, iparszámvetés és könyvvitel, rajz, földrajz, kereskedelmi számtan és irodai munkák, kereskedelmi könyvvitel, levelezés, szépírás. 1948-tól még: testnevelés és „mindennapi kérdések”.

Az év végi osztályozásnál elbírálták a tanulók magaviseletét „szabályszerű,, „kevésbé szabályszerű” és „szabálytalan” megjelöléssel. A szorgalom értékelésének fokozatai: „ernyedetlen, kitartó, változó, kellő.”

A *felszabadulás után* kapcsolódott a tanoncoktatás munkájába az alig 2 hete elhunyt *Jenei József* polgári iskolai tanár, *Cseuz Ignácné, Jernei Gizella, Cs. Molnár Anna, Bányainé Tomcsala Melánia, özv. Józsa Károlyné, Gulyás Erzsébet* és *Sándor Béla. Martikány István* igazgató 1950-ben történt nyugdíjba vonulása után, *Gulyás Gyula*, a Deák Ferenc utcai Általános Iskola igazgatója vette át a tanoncoktatás irányítását.

1949-ben *új ipari tanuló törvény* jelent meg, amely szabályozta a nagyüzemi termelés, valamint a kisipar munkaerő utánpótlásának kérdéseit. 1950-ben megalakult a Munkaerő Tartalékok Hivatala, azzal a fő feladattal, hogy az ipari és kereskedelmi tanulóképzés egységes irányítását lássa el. 1945-től ugyanis az egyes szakminisztériumok, a helyi ipari üzemek és a magánkisiparosok hatáskörébe tartozott a tanulók alkalmazásának, képzésének ügye. Az MTH feladatát 1957-től a Munkaügyi Minisztérium vette át.

Az MTH-rendszerű szakmunkásképzés bázis iskolái megyénkben Szolnokon és Jászberényben jöttek létre. A szolnoki 605. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet kihelyezett tagozataként került megszervezésre Kunszentmártonban az 1952. év folyamán az ipari szakmunkásképző iskola, amely a Mátyás király utcai Általános Iskola épületében nyert elhelyezést. Az illetékes megyei szervek a szintén néhány hete elhunyt *Farkas József* igazgatót bízták meg az intézmény vezetésével.

Az új típusú szakmunkásképzés gyors elterjedtségét mutatja, hogy míg az 1925—53. tanévben 25 tanulóval kezdődött az oktatás Kunszentmártonban, tíz év múlva már 150, 1966-ban 286, 1968-ban 338, 1971-ben 375, ma 391 a tanulók száma.

Jelen tanévben a következő szakmákat oktatjuk: mezőgazdasági gépszerelő, géplakatos, esztergályos, villanyszerelő, autószerelő, kőműves, szobafestő, asztalos, férfiruhakészítő, szücs, szőrmekikészítő, vas- és fémszerkezeti lakatos. A korábbi években oktattunk még marós, gépjármű-villamossági műszerész, vízvezetékyszerelő, ács, női szabó, hegesztő tanulókat is.

Az iskola 1968-ig tartozott közös igazgatás tekintetében a Mátyás király utcai Általános Iskolához. Az irányítási rendszer folyamatosan önállósult, az igazgatói feladatok ellátására *Kocsis István* kapott megbízást, aki a mai nap is az intézmény irányítója.

Az elméleti oktatást végző pedagógusok eleinte csaknem kivétel nélkül óradíjas mellékállásban látták el feladatukat. A fokozatos fejlődés következtében 1970-ben már 7 főhivatású nevelővel (3 szakelméleti tanár, 3 szakoktató és 1 szórványoktató) rendelkezett. Ma a nevelői állomány 21 fős. 7-en szakelméleti tanárok, 7-en közismereti tárgyat tanítanak, 7-en szakoktatók. Rajtuk kívül 3 óraadó segíti a szakelméleti tárgyak oktatását, és 6 vállalati szakoktató végez gyakorlati oktatást.

Az egyébként is túlszűfolt Mátyás király utcai iskola már délutáni tanítás esetében sem volt képes befogadni a felfejlődő tanulócsoportokat. 1970-ben négy intézmény 6 különböző épületében folyt a szakmai-elméleti és közismereti

reti tantárgyak oktatása. Igazgatói és nevelői szobát átmenetileg magánháznál béreltek.

Az elhelyezési gondok a MűM irányításával tervezett és kivitelezett új szakmunkásképző iskola felépülésével tartósan megoldódtak.

Az egykori sportpálya helyén 1972 nyarán kezdődött el a hat tantermesnek tervezett háromszintes iskola építése.

Befogadóképességét 450—480 tanulóra irányozták elő. A tetszetős külsejű épület kivitelezési munkáit a helyi TÖVÁLL, ma SZÉKV végezte. Ünnepeyes felavatása és birtokbavétele 1973. november 16-án történt. 75-ben épült fel a főépülethez csatlakozó 12x24 m-es tornaterem.

Az iskolaavatás több tanulsággal szolgált. Jól példázza többek között a társadalmi összefogásban rejlő lehetőségeket. A kunszentmártoni szakmunkásképző intézet sorsát ugyanis nemcsak a nagyközség és a járás, illetve a Munkaügyi Minisztérium vezetői tartották szívügyüknek, hanem a járás községei, vállalatai, mg-i termelőszövetkezetei is.

Tehetségükhöz mérten 10—20 000 Ft-tal járultak az építési költségek előteremtéséhez. A tanács ingyen biztosította a telket és vállalta a beruházó szerepét. Példamutatóan dolgoztak a tervezők és a kivitelezők: Egy év alatt épült fel az iskola. A főépület 5,5 millióba, a tornatermi szárny több mint 3 millió Ft-ba került.

Tárgyi feltételeink jók. A tanítás-tanulás eredményes; az iskolánk által kibocsátott tanulók jól helytálltak a termelőmunkában. Megyei kitűnő versenyeredmények mellett, néhány szakmában jó országos versenyeredményeket is érnek el tanulóink. Tavaly például fémipari anyagismeretből, üzemgazdaságtanból országos 3., mezőgazdasági gépszerelő Szakma Kiváló Tanulója versenyen országos 4. helyezést ért el tanulóink. Az idén kőműves és vas- és fémszerkezetlakatos Szakma Kiváló Tanulója versenyen szintén országos 3. helyezést sikerült elérnünk.

Az iskola irányítását a Munkaügyi Minisztérium megszűnésével a Művelődési Minisztérium vette át. Két éve gazdaságilag a Megyei Tanácstól a helyi tanácshoz kerültünk. A közeljövőben a szakmai irányítást az Ipari Minisztérium veszi át, a közismereti tárgyakkal továbbra is a Művelődési Minisztérium az irányító szervünk, fenntartásunkat viszont a helyi tanács biztosítja.

II.

A közoktatásnak az a szintje, amely Kunszentmártont és a körzetébe tartozó Tiszazugot a felszabadulásakor jellemezte, hű tükrre a Horthy-korszak politikájának. Ennek legfőbb törekvése az akkori osztályviszonyok megőrzése volt és az iskolahálózatot e célnak megfelelően építették ki. Már maga az iskolarendszer is szinte teljesen lehetetlenné tett minden olyan mozgást, amely a meglévő osztályok között bármilyen csekély mértékű változást okozhatott volna. Ezzel magyarázható, hogy Kunszentmártonban a két világháború között határozott formában fel sem vetődött a mai értelemben vett középiskola alapításának gondolata.

Az egyszerű emberek művelődés iránti igényét azonban a Horthy-korszak 25 éves úri ravaszága sem tudta elfojtani, és a dolgozó tömegek a negyvenes években volt járásunkban is egyre inkább éltek az egyetlen lehetőséggel és

végezték a polgári iskolát. Pl. 1943/44-es tanévben 53 nyilvános és 22 magán-tanulót tart nyilván a polgári iskola, amely fennállásának 37 éve alatt több mint 1800 tanulónak adott a mai általános iskolának megfelelő végzettséget, és zsákutca jellege ellenére többek számára a továbbtanulás alapjait nyújtotta.

A felszabadulás továbbélesztette a dolgozó tömegek gyermekeiben a tanulási vágyat és egyre több helyi kezdeményezés indult országosan középiskola létesítésére. Először az igen nagyfokú tanulóhiányt kellett leküzdeni. Ennek érdekében a kunszentmártoni polgári iskolában tanító dr. Varga Lajos tanár kapcsolatot teremtett a jászberényi tanítóképzővel. Ez az intézet egy igen jelentős tervet dolgozott ki a tanjai tanítók képzésére. Ezáltal jött létre közsé-
günkben az első középiskolai osztály, 1946 őszén, melynek bélyegzőjén a következő felirat állt: Jászberényi magyar állami tanítóképző-intézet paraszt dolgozók tanítóképző intézete Kunszentmárton.

Az 1946—47-es tanévre az 1. osztályba 39 tanuló jelentkezett, de a következő évre a hallgatók száma 17-re csökkent, de indult új 1. osztály 28 fővel. Végso soron ez az intézmény 19 tanítójelöltet készített fel, akik csaknem teljes számban Baranya megye kisközségeiben vállaltak állást. Az iskola 1951-ben szűnt meg.

A polgári iskola zsákutca jellegét jogosan bírálták már oly sokan. A 4 polgári elvégzése után csak rendkívüli erőfeszítéssel, költséges magánórákon lehetett felkészülni arra a különbözőzeti vizsgára, melynek sikeres letétele esetén íratkozhatott a tanuló a gimnázium V. osztályába. Ennek a nehézségnek a leküzdésére a már említett dr. Varga Lajos gimnáziumi előkészítő osztályt szervezett. A tanfolyam 1948. szeptember 20-án indult és 1949. február közepén írásbeli és szóbeli vizsgával fejeződött be. A tanítás délutánonként, heti 20 órában folyt, a legfontosabb tantárgy a latin nyelv volt.

A dolgozók tanítóképzőjének eredményes működése, a középiskola iránt megnövekedett érdeklődés alapján mind a párt, mind a helyi hatóságok véleménye megegyezett abban, hogy *Kunszentmártonban szükség van középiskolára*. A nők fokozatos munkába állítása szükségessé tette az óvodahálózat rohamos fejlesztését, ez pedig óvónőhiányt okozott. Ezért teljesülhetett a község és a járás legszélesebb rétegeinek kívánsága. A bélyegzőn feltüntetett „Állami óvónőképző Igazgatósága” kettős célt tűzött az intézmény elé: az óvónőhiány megszüntetését, valamint a tiszazugi leányifjúság egy részének kereső foglalkozáshoz történő juttatását.

Jenei József, aki szívügyének tekintette a járás művelődési viszonyainak javítását, sok-sok utánjárás után megkapta a minisztérium engedélyét, hogy az óvónőképzős osztályokkal párhuzamosan már az 1953—54-es tanévben gimnáziumi osztályt is szervezzen.

1953-ban egy 46-os létszámú koedukált osztállyal indult meg a gimnáziumi képzés Kunszentmártonban. 1957-ben volt az első érettségi, melyen a jelöltek 3,7-es tanulmányi átlagot értek el, bukás nem volt, 19-en jelentkeztek továbbtanulásra, s közülük 14-et fel is vettek.

1954 őszétől mind a mai napig dolgozók gimnáziuma is működik az iskolában; sőt 1974 őszétől működik a Dolgozók Gyors- és Gépíró Iskolája is. 1975—76-os tanévben indult, s folyik rendszeresen a szakmunkások középiskolája.

A 70-es évek elején jelentkezett az a társadalmi igény, hogy a gimnáziumban tanított elméleti tárgyak — különösen a matematika, fizika, kémia és az orosz nyelv — szakmai színvonalát, valamint a pedagógiai tevékenység hatékonyságát növelni kell, ha az iskola ki akarja elégíteni a fejlett szocialista tár-

sadalom mai és későbbi szükségletét. Ennek elérésére az 1969—70-es tanévtől évente egy-egy fizika—kémia, 1974-től pedig orosz nyelvi szakosított tantervű osztályt szerveztek. 1980-tól — jelenleg is — a fakultatív tantárgycsoportos forma honosodott meg.

Még néhány mondat az iskola épületéről, mint a tanítás alapvető tárgyi feltételeiről. — A tanítóképző és az óvónőképző a polgári iskola épületében nyert ideiglenes elhelyezést. 1946-tól a megszűnt Gazdasági Egyesület helyiségeit adták át az iskola céljaira. 1951 szeptemberében a községi tanács a Mátyás király u. 18. sz. épületet utalta ki óvónőképzőnek. 1953-ban úgy helyezték el az osztályokat, hogy a gimnázium egy osztálya és az óvónőképző egy csoportja továbbra is a fiúiskolában, három óvónőképzős csoport pedig a leányiskolában kapott termet. (Gondoljuk meg, ezekben az épületekben ugyanakkor kötelező általános iskola, valamint ipari tanuló iskola is működött.) 1954 szeptemberétől a gimnáziumi osztályok a fiúiskolában, az óvónőképző osztályai pedig a „Nagyiskolában” nyertek elhelyezést. Az áldatlan helyzetet látva az Oktatási Minisztérium középiskola építését rendelte el. Az építési munkákat 1953. április 1-én kezdték meg. Többszöri leállítást után végre 1955. november 1-én a Béke úti szárnyat átadták rendeltetésének. Az épület további része 1956 májusára készült el. A korszerű épület csakhamar kicsi lett. A gimnázium iránti csökkent érdeklődés miatt ma az igényeket kielégíti. Termeit, udvarát, felszereléseit az évek során többször is korszerűsítették, felszereltsége egyre gazdagabb lett. Az intézmény fennállása óta a közoktatáspolitikai elvárásoknak megfelelő kulturális kisugárással hat a Tiszazug minden településére.

Sokat és sokszínűen lehetne beszélni a gimnázium tanáiról, az iskola által szárnyra eresztett — s azóta tudományos és politikai karriert befutott öregdiákjairól, az ifjúsági mozgalomról, a kulturális és sporteredményekről, a diákokthon működéséről, s még sok más dologról. Mindez egy korreferátumba nem férhet bele.

* * *

A két középfokú oktatási intézmény jól szolgálta és szolgálja a felnövekvő ifjúság művelődését. Aki szorgalmas és tehetséges, az érvényesül; a tanulásnak nem állja útját semmiféle származási kötöttség. Mindkét intézmény nevelő közössége hivatástudattal végzi dolgát: nemes emberi tulajdonságokban, tudásban gazdag, materialista szemléletű fiatalokat kívánunk nevelni szocialista hazánknak.

DIÓSSY TIBOR

DOKUMENTUM

CZAKÓ JÁNOSNÉ:

A művelődési otthonok hálózatának kialakítása Szolnok megyében (1946–1951)

1949. november 27-én *Békésen* felavatták a község művelődési otthonát. Ezzel az ünnepélyes aktussal vette kezdetét az országban a művelődési otthonmozgalom.

„A művelődési otthonoknak, ahogyan a neve is kifejezi, valóban a demokratikus kultúra otthonává kell válnia...

Meg kell szervezni az olvasókört, a rádió fontos közvetítésének csoportos meghallgatását, fontos filmek megtekintését, a látottak megvitatását, az újságok — elsősorban a Szabad Nép és a Szabad Föld — rendszeres olvasását és fontos cikkeinek megbeszélését és tanulmányozását. Előadásokat kell rendezni a termelési és technikai tapasztalatok kicserélésére, a belpolitikai, a nemzetközi politika kérdéseinek, az irodalom, a művészet, a természettudományok és a nevelésügy problémáinak ismertetésére. Nagy gondot fordítani a vezetőségnek a kulturális mozgalom terjesztésére és színvonalának emelésére. énekkarok, zenekarok, színjátszó-, tánc- és báb-csoportok szervezésére és támogatására.” (1)

Ezekben körvonalazta a művelődési otthonok feladatát az avatóbeszédet mondó Népművelési Minisztériumi államtitkár, Losonczy Géza. S az elsőt a következő években százak, ezek követték a falvakban, városokban, üzemekben; megteremtődött a népművelés addig kialakulatlan intézményrendszere.

Röviden azt szeretném bemutatni, hogyan kezdődött meg a művelődési otthoni-hálózat kiépítése Szolnok megyében a 40-es évek végén, az 50-es évek elején. A korabeli helyzet jobb megértése érdekében célszerű visszanyúlni a felszabadulást megelőző évekbe, s felvázolni a megye népművelésének helyzetét, tárgyi adottságait.

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Törvényhatósági Iskolánkívüli Népművelési Bizottságának a vármegye területén az 1942/43. évben folytatott népművelési tevékenységéről készített beszámoló jelentéséből² a következőket tudhatjuk meg: népművelési és közműveltségi előadás 5285 volt, tanfolyam összesen 40 (analfabéta, alapismereti, egészségügyi, nőnevelő, stb.), műkedvelő előadás 254, 38 dalos egyesület, 17 hangverseny, 115 közzrádió (zömük régi). A Népművelési Bizottság 199 helyet tart nyilván, ahol népművelés folyik. Ezek nem kimondott kultúrházak, hanem egyesületek, körök előadótermei.

„Vármegyénk területén eddig 13 kultúrház épült, de a többi községek is érzik ezeknek a hiányát, mert a meglévő helyiségek korlátolt befogadó-képessége és a vitetéshez szükséges felszerelés miatt nem felelnek meg. Így Szolnok megyei város is tervezi egy népkönyvtárral, múzeummal egybeépített kultúrház felépítését. A vármegyei közgyűlés már le is tárgyalta és határozta³lag kimondotta a megvalósítását.” (3)

A háború pusztításai következtében a népművelés szerény tárgyi feltételei még inkább romlottak, a tevékenység csökkent, illetve szünetelt az 1944/45-ös tanévben.

A felszabadulást követő évek 1948-ig a szabadművelődés korszakaként ismeretesek a művelődéstörténetben.

„Ez a művelődéspolitikai a kormánykoalíciónak megfelelően teret adott a kispolgárság, a resztaurációra törekvő burzsoázia, a tömegekre jelentős hatást gyakorló egyház nézeteinek, de a kommuniszták bizonyos igényeinek is... A szabadművelődés ideológusai a történelemben nem ismerték el az osztályharcot és ezért a kultúrát is osztályok felettinek tekintették...” (4)

A Vallás és Közoktatásügyi Miniszter 12.100/1945. rendelete nyomán alakult meg az Országos Szabadművelődési Tanács, majd a megyei népművelési tanácsok. Megyénkben a Népművelési Tanács 1945. november 23-án alakult meg 181 taggal.⁵ Megkezdődött a népművelési munka, természetesen igen szerény anyagi és tárgyi feltételek között. A vármegyei szabadművelődési felügyelő a Vallás és Közoktatásügyi Miniszter (továbbiakban VKM) 40475/1974. (VIII.) ü. o. számú utasítására körlevélben kéri valamennyi szabadművelődési ügyvezetőt a község történetének és szociális helyzetének felvázolására, a népművelés fontosabb adatainak, a szabadművelődési tevékenység részletes ismertetésére 1945-től. A minisztériumnak küldött jelentésből idézzük:

... a megye 6 városában és 50 községében mindenütt működnek szabadművelési tanácsok. Vagyoni állományukat tekintve:

Kultúrház	22 (ebből városon 9)
Vetítógép	4 (ebből városon 1)
Filmgép	2 (ebből városon 1)
Rádió	4 (ebből városon 1)
Bábjáték-felszerelés	2 (ebből városon 1)
Szabadművelődési könyvtár	69 (ebből városon 9)

Könyvtári kötetek db száma 11 331, ebből városon 4174 meglétéről számolnak be. Dologi ellátottság szempontjából tehát még mindig szerény és szegényes a helyzet...” (6)

A Vármegyei Szabadművelődési Felügyelőség 1946, 1947, 1948. évi irataiból megállapítható, hogy foglalkoztak néhány községben kultúrterem, kultúrház kialakításával, javításával. Így Jászapátiban⁷, Pusztamonostoron⁸. Jászalsószentgyörgy község szabadművelődési tanácsa 2500 Ft államsegély kiutalását kéri 1948. január 30-án kultúrterem létesítéséhez, melyet a vármegyei szabadművelődési felügyelő a VKM-hoz terjesztett fel⁹.

A kultúrházak létesítésének gondolata, a lehetőségek fölmérése, az átalakításra számításba vehető épületek fölmérése érzékelhetőbben 1948-tól érződött. Ebben szerepet játszott az a tény, hogy a politika küzdőterén a Kommunista Párt befolyása, a politikai hatalomból való részesedése kemény politikai csatákban egyre nagyobb méretűvé vált, s a párt programja egyre jobban érvényesült a kulturális életben is. A Magyar Kommunista Párt 1947. januárjában elkészített 3 éves tervjavaslata a beruházások értékének 26,07%-át szociális, kulturális intézményekre szánta.¹⁰ A javaslat döntő szempontként vette figyelembe a termelékenység növelését és a falut szolgáló beruházások fokozását, „melyek révén a faluban gazdasági, egészségügyi, kulturális szempontokból már a legközelebbi években döntő javulás fog beállni...”¹¹ A 3 éves terv célja: „megszüntetni a vagyonos osztályok műveltségi monopóliumát!”, ezért a kultúra építését alulról kezdi: „a magas kultúrát is a népi műveltség széles alapjaira akarja építeni”.¹² A demokrácia közoktatása kiindulásának az általános iskolát tekintik. A népművelés kibontakoztatását lényeges kérdésnek tartja.¹³

Az MKP tervjavaslatát egyeztették a Szociáldemokrata Párt hároméves tervjavaslatával, s kialakult a közös tervjavaslat, melyet 1947. július 1-én a nemzetgyűlés törvényerőre emelt, s megkezdődött 1947. augusztus 1-től a 3 éves terv végrehajtása.¹⁴

A helyi kulturális élet kibontakoztatásához szükséges épületfeltételek biztosítására irányuló kezdeményezések ezután még erősödnek. A VKM 224.815/1948. VIII. ü. o. számú körlevele felhívja a figyelmet arra, hogy a két munkás-

párt egyesülésének megtörténtével megürülnek vagy fölöslegessé válnak egyes párhelyiségek. „...Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy erőteljes szabadművelődési tevékenység csak ott tud megindulni és kibontakozni, ahol kultúrház vagy más megfelelő helyiség áll rendelkezésre. Éppen ezért fontosnak tartom, hogy a munkásság és parasztság nagy tömegei részére a kultúrházak létesítéséig átmenetileg is minden helységben álljon rendelkezésre könyvtár, olvasóterem stb. céljait szolgáló helyiség...” Ezt a felhívást a vármegye szabadművelődési felügyelője körlevélben továbbította a községi szabadművelődési ügyvezetőkhez.

A körlevélre válaszolva a jászfelsőszentgyörgyi ügyvezető jelentette, hogy felszabaduló párhelyiség ugyan nincsen, de a (nemzeti) bizottságtól a kultúrházat díjtalanul megkapta addig is művelődési célokra. A jászárokszállási ügyvezető a Szociáldemokrata Párt volt helyiségét, a korábbi Katolikus Legényegylet épületét kéri szabadművelődési célokra.¹⁵

A VKM 225.574/1948. VIII. fő. sz. körlevelében adatgyűjtést rendelt el a megyékben az 1947. augusztus 1. után az összes kulturális épületnél történt beruházásokról. A jelentésben csak a vármegyétől, a községtől vagy más közületi hatóságtól, szervezettől, magánosoktól kapott „...olyan nagyobb összegű beruházásokat kellett feltüntetni..., amelyek az épület használhatóságát előmozdították...” A kisszámú válaszlevél közül mindössze két településről (Tiszasüly, Dévaványa) jelentettek 500 Ft értékű javítási munkát.¹⁶

A vármegyei szabadművelődési felügyelő 1948. júniusában arról számolt be, hogy „az MDP szolnoki falujáró csoportja közbenjárásomra készséggel vállalkozott arra, hogy a vármegye községeiben levő kultúrházakat... falunap keretében rendbehozzák, ha a község az anyagot biztosítja. A dolgozó csoport első munkáját a vezsenyi kultúrházon végzi...”¹⁷

Az 1948. szeptember—október hónapokban megalakított helyi kulturális bizottságok több helyen foglalkoztak alakulásukkor kultúrházak építésével. Így Pusztatenyő 8 700 Ft államsegélyt kér a kultúrház újjáépítésére, Kötelken „legjobb volna külön épületet emelni, mely biztosítaná az ifjúság egyetemességének odajárását”, Kunhegyesen a kultúrház kérdését a község „egyik égető kérdése”-nek tartják.¹⁸

Az 1948/49. évre kiadott megyei szabadművelődési tájékoztató felhívja a községi szabadművelődési ügyvezetők figyelmét a kultúrházakra:

„...A távolbabi tervek célja az, hogy minden községben legyen kultúrház, mely a község művelődési központja lesz. Míg a kultúrházak hálózatának terve meg nem valósul, az iskoláknak kell a művelődési központnak ezt a szerepét betölteni. Az ügyvezetők azonban indítsanak már ebben az évben is társadalmi mozgalmat rongált épületek, romházak helyreállítására, kultúrházak építésére...” (19)

A VKM VIII. 226.558/1948. számú levele elrendeli „az ország összes kultúrházainak minden szempontra kiterjedő statisztikai feldolgozását”-t, amely „eddig még nem történt meg”,²⁰ majd néhány hónap múlva ismét részletes jelentést kérnek a kultúrházak helyzetéről.

Hamza Dezső vármegyei szabadművelődési felügyelő 1948. októberében készített jelentéséből idézzük az alábbiakat: „Vármegyénk területén levő használható kultúrházak vagy ilyen célra szolgáló épületek és helyiségek egy-két kivételtől eltekintve javításra szorúlnak ill. berendezésük hiányos... A 2. rovatban feltüntetettek részben nagyobb átalakítással, részben a megkezdett építkezések befejezésével hozhatók használható állapotba”. A vármegyei számvevőség fölhívására összeállította az ügyvezetői jelentések alapján a kultúrházak helyreállítási költségét.

1. Hol van használható kultúrház vagy egyéb helyiség?

helység	jegyzet
Jászberény	B
Karcag	B
Abádszalók	
Besenyszög	J
Dévaványa (x)	J
Jászfelsőszentgyörgy	
Jászszentandrás	J
Kenderes	J
Mesterszállás	
Pusztamonostor	J
Tiszaroff	J
Tiszasüly	J
Vezseny	J
Tiszaöldvár—Homok	
Felsőszászberek	

(x) = 1950. január 30-tól Békés megyéhez tartozó község.

2. Hol van használhatatlan kultúrház vagy egyéb helyiség?

Túrkeve, Jászfényszaru (EPOSZ), Kengyel (FÉKOSZ), Jánoshida (átalakítandó), Kőtelek (EPOSZ), Kunhegyes (átalakítandó), Jászapáti, Szajol (építik), Tiszabó, Tiszabura, Tiszaderzs, Tiszaöldvár (református), Tiszaszentimre (FMSZ), Tószeg, Zagyvarékas, Fegyvernek—Örményes, Pusztatenyő.

3. Hol nincs kultúrház vagy egyéb helyiség?

Kisújszállás, Mezőtúr, Szolnok, Alattyán, Cibakháza, Csépa, Fegyvernek, Jászsalsószentgyörgy, Jászárokszállás, Jászboldogháza, Jászdózsa, Jászkóhalma, Jászakisér, Jászladány, Jásztelek, Kuncsorba, Kunmadaras, Kunszentmárton, Nagykörű, Nagyrév, Rákócziújfalu, Szelevény, Tiszagyenda, Tiszainoka, Tizsakürt, Tizsapüspöki, Tizsasas, Tizsaug, Tizsavarkony, Tomajmonostora, Törökszentmiklós, Újszász, Nagykörű—Csataszög, Kőtelek—Hunyadfalva, Rákóczifalva—Újtelep, Törökszentmiklós—Surján, Szolnok—Szöllő, Törökszentmiklós—Óballa, Törökszentmiklós—Pozderkahalom, Vezseny—Szöllő, Hevesivány, Tenyősziget.²¹

Érdemes elidőzni e jelentésnél. A jelentés 74 várost, községet, külterületi központot sorol föl. Ezek közül 15 helyen van kultúrház, azonban mindössze 5 alkalmas akkori állapotában működésre. 17 településen használhatatlan, 42 helyen egyáltalán nincs még olyan helyiség sem, amelyet kultúrház céljaira igénybe vehetnének. Elképzelhető, hogy — főként a 3. csoportba sorolt települések némelyikénél — túloznak az esetleges államsegély reményében, azonban e feltételezéssel együtt az 1949-től megélnékült művelődési ház építési-kialakítási törekvések, akciók eredményeit ehhez a helyzethez kell mérni. (Megjegyzem, hogy Szolnokon 1948-ban több üzemi kultúrotthon működött, azonban városi intézmény nem volt.) Az országos művelődéspolitikai célkitűzésekkel összhangban első ízben 1949-ben kapott a megye jelentősebb összeget kultúrházak kialakítására.

Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye alispánja 1948. októberében a községi elöljáróságokhoz körlevelet küldött a kultúrházak építésével kapcsolatban.²²

„Az Országos Tervhivatal az 1949. év folyamán a vármegye eddigi eredményeire mérten a kulturális vonalat is lényegesen emelni akarja, s így a vármegye területén számos kultúrház létesítését határozta el. Elsősorban is azok a községek jöhetnek számításba, ahol csekélyebb átalakítással vagy bővítéssel oldható meg a kultúrház létesítésének kérdése”.

Az előjáróságoknak jelteni kellett: „...kultúrházat hogyan tudna létesíteni. . . tehát a létesítés körülményeit, a létesítés összes költségét, valamint azt is, hogy a költségből mennyit vállal a község saját költségvetésében.”

Az alispán levelére 28 községi előjáróság válaszolt. Új kultúrház építéséhez kért államsegélyt Jászboldogháza (200 000 Ft), Tiszagyenda (300 000 Ft), Fegyvernek, Jászszentandrás (10 ill. 15 000 Ft saját hozzájárulást tudnának adni), Jánoshida (129 000 Ft), Tiszaszentimre (80 000 Ft), Kengyel (113 000 Ft), Jászapáti, Hevesivány, Jászsalsószentgyörgy (268 718 Ft). A többi községi előjáróság (Tiszaderzs, Zagyvarékas, Pusztamonostor, Vezseny, Törökszentmiklós, Kenderes, Tiszabura, Kunhegyes, Kőtelek, Jászfényszaru, Tiszaroff, Besenyszög, Tiszabő, Jásztelek) különböző helyiségek (meglevő kultúrterem, mozgalmi helyiség, iskolaépület, stb.) kibővítéséhez, tatarozásához kért különböző összegű támogatást 1 000 Ft-tól 60 000 Ft-os nagyságrendig. Több község az átala-kítandó épület tervrajzát és költségvetését is mellékelte (pl. Kengyel, Jászsalsószentgyörgy, Jásztelek, Jászapáti). Tiszaföldvár utasítást kér „a község tulajdonát képező kultúrház tervének kidolgozására”. A már említett Fegyverneken és Jászszentandráson kívül mindössze Zagyvarékas (2 000 Ft), Pusztamonostor (1 000 Ft), Törökszentmiklós (két épülethez összesen 10 000 Ft), Kőtelek (2 000 Ft értékű társadalmi munka), Jászfényszaru (4 000 Ft) községek előjárósága jelezte, hogy a feltüntetett összeget tudják költségvetésükben biztosítani. A kunhegyesi községi előjáróság jelentése szerint a volt 8 szobából álló jegyzőlakásból „kevés költséggel a legkorszerűbb kultúrházat lehetne. . . kialakítani”. Ennek költsége 50 000 Ft, melyből a község 25 000 Ft-ot biztosít.

1949-ben átalakult a népművelés szervezete. Január 1-én létrejött a Népművelési Minisztérium. Az év végén megszűnnek a szabadművelődési tanácsok, helyettük a megyéknél népnevelési bizottságok alakultak ideiglenes jelleggel. A Vármegyei Szabadművelődési Felügyelőség helyett Megyei Népművelési Központ alakult, élén a megyei ügyvezetővel. 1950 közepétől kialakul a tanácsi szervezet: júniusban megalakult a Megyei Tanács Oktatási és Népművelési Osztálya. Október 22-én az első tanácsválasztással létrejön a tanácsi szervezet, ezzel megszűnik az eddigi ideiglenes jellege.

A Vármegyei Szabadművelődési Felügyelőség 1949. évi iktatókönyvének tanúsága szerint²⁵ az év folyamán több esetben foglalkoztak a kultúrházak létesítésével, felújítási kérelmekkel, így pl.: Jánoshidán kultúrház létesítése, jászkiséri, kunhegyesi, tiszaföldvár—homoki, kőtelki kultúrházak berendezési kérdései, javaslatot készítettek a kultúrházakra kapott hitel felosztására; az iratok azonban elvesztek, nem kerültek be a levéltárba.

A kultúrotthonok szervezése az év során meggyorsult. A vármegyei szabadművelődési felügyelő ill. megyei ügyvezető 1949. októberi jelentése arról ad számot, hogy a kengyeli és cibakházi kultúrházak építkezési munkái ismét megindultak. A novemberi jelentés szerint „igen nagy érdeklődés van” a kultúrotthonok szervezése iránt. „Néhány kastély is átalakítható lenne, pl.: Tiszainokán, Bánhalmán, stb. . .” Decemberben már azt jelentette, hogy „az önálló kultúrotthonok szervezése komoly lendületet vett a megye területén. 14 helyen már teljesen kész, felavatásra váró kultúrotthon van, melyet a község dolgozói teljesen a maguk erejéből rendeztek be. . . További 20 olyan kultúrotthon áll szervezés alatt, ahol kisebb-nagyobb államsegélyre lenne szükség.”²⁶

A Szolnok megyei Néplap 1950. január 14-én vezércikkben foglalkozott a kultúrforradalom kérdéseivel. Megállapította, hogy jelentős eredmények születtek a kulturális élet területén. A kultúrotthonokkal kapcsolatban a következőket írja:

„A fejlődést látjuk... annál a mozgalomnál is, amely néhány hónap alatt „kultúrotthon klubszervezési mozgalom” néven megmozgatta a megye egész lakosságát. Pártunk felhívása nyomán a megye helységeiben tömegével indult meg a spontán tömegmozgalom kultúrotthonok létesítésére... megvan szervezve a mozgalom és annyira előrehaladott, hogy a dolgozók az építkezést, helyreállítást stb. saját erejükből, állami segély nélkül hajlandók megindítani a következő községekben: Dévaványa, Újszász, Tiszaderzs, Tiszainoka, Szapárfalu, Jászszentandrás, Tiszaug, Kisasszonyszőlő, Zagyvarékas, Jászsalszentgyörgy. Cibakházán és Kengyelen a hároméves terv keretében már felépült a típus-kultúrház...
...Az öt éves terv Szolnok megye kulturális viszonyait nagymértékben meg fogja javítani. Az öt év folyamán hét típus-kultúrház épül állami segítséggel a megye területén...
Az öt éves terv végére nem lesz a megyében olyan község, amely nem rendelkezne könyvtárral, mozával és kultúrotthonnal.” (27)

A megye első kultúrotthonát 1950. február 12-én Kunhegyesen avatták fel. Avatóbeszédet Benedek Emma, az MDP MB agit. prop. osztályának vezetője mondott. A Szolnok megyei Néplap korabeli számából megtudjuk, hogy „46 000 Ft-os költséggel átalakították, berendezték a községbeli régi főjegyzői lakást állami támogatás nélkül, a saját erejükből”. Az új kultúrház földszintes épület, van benne vendégszoba, könyvtárhelyiség, könyvek, nagy olvasóterem, énekszoba, zeneszoba, játékszoba. Este az MDP kultúrhelyiségében műsoros est volt, ahol beszédet mondott Tanner József, a Népművelési Minisztérium főosztályvezetője.²⁸

Az országos szervek nem voltak elégedettek a kultúrotthon-mozgalom Szolnok megyei eredményeivel. A Népművelési Híradó 1950. márciusi számában a következők olvashatók a Zavarok vannak a kultúrházakkal kapcsolatban c. cikkben: „A Szolnok megyei jelentés egy új «téregység» fogalommal, a «teremházzal» ismertet meg bennünket. Hallottunk már olyan házról, amelyben csak egy terem van, de a kunhegyesi kultúrterem esete egészen más! Ugyanis itt a kultúrterem hét szobából álló kultúrház. Tiszainokán is van egy olyan kultúrterem, amely nyolc szobából áll. — Kérdezzük, hogy állunk Szolnok megyében?”²⁹

Az utóbbi kérdésre választ kapunk a Megyei Népművelési Központ 1950. márciusában a Népművelési Minisztériumnak küldött jelentéséből. Az összesítő táblázat 51 intézmény ill. település adatát tartalmazza. Az épületek állapotát 3 esetben tartják jónak, 12-t használhatónak, egyet megfelelőnek, javítást összesen 16 épületen kellene végezni. Bútor nincs egy intézményben. 15 helyen viszont nincs intézmény, Túrkevéen, Kengyelen pedig akkor épült. A bútorzat szinte mindenütt székekből, padokból, asztalokból, szekrényekből állt, számos helyen csak székek, padok voltak. Az épületek rendbehozatalára az összesítő szerint mintegy 110 000 Ft kellene, társadalmi hozzájárulás kismértékű, néhány esetben „reménytelen”. A kultúrház munkáját gátló körülményt ennek ellenére a 34 intézmény közül 24 helyen nem találtak. A többi helyen általában a bútorhiányt említik, mint gátló körülményt. A jelentésből azt is megtudjuk, hogy összesen 13 működő kultúrház van, továbbá hogy 4 járási székhelyen van működő intézmény.³⁰ Az adatok pontosságát — s ebben a jelentés összeállítóinak esetleges felületessége mellett bizonyára közrejátszott a kor fokozatosan kibontakozó, a mennyiségi eredményeket hajszólo versenyszelleme — nehéz ellenőrizni, ugyanis az iratok számos ellentmondó adatot tartalmaznak. Így az előző jelentés szemben az 1950. április havi népművelési munkáról szóló jelentésben az olvas-

ható pl., hogy a tervhivatal kérésére feltérképezték a megye kultúrotthon-helyzetét, s eszerint 41 működő kultúrház, 28 kultúrterem van, s 10 községben ill. tanyaközpontban nincsen semmilyen objektum. Az épületek 80⁰/₀-a elhanyagolt állapotban van, rendbehozatalukhoz tervhivatali segílyt kérnek. 20—30⁰/₀-uk átalakítását a helybeli lakosság társadalmi munkában vállalná.³¹

Az eddigiekből kitűnik, hogy a meglevő intézmények illetve a kultúrháznak számba jöhetőek döntő többsége rendkívül rossz körülmények között létezett. Csaknem minden helyen — a kultúrházak létesítését szorgalmazó jelentős propaganda ellenére, a helyi anyagiak szűkössége miatt — legfeljebb központi támogatásból tudtak volna jobb körülményeket teremteni.

Az előbbieken vázolt helyzethez képest az 1950-re kiutalt 150 000 Ft építkezési, valamint 100 000 Ft berendezési és felszerelési tervösszeg bizony nagyon kevésnek tűnik. Ennek felhasználását a következők szerint tervezték a megyei népművelési szervek:

Kultúrházak építésére:

1. Jászkisér	11 544 Ft
2. Jánoshida	57 722 Ft
3. Örvény	29 201 Ft
4. Tiszabő	30 233 Ft
5. Zagyvarékas	19 887 Ft

Kultúrházak berendezésére, ill. tatarozására:

1. Jászsalsószentgyörgy	11 000 Ft
2. Karcag	15 000 Ft
3. Vezseny	3 000 Ft
4. Jászszeptandrás	3 000 Ft
5. Törökszentmiklós	14 000 Ft
6. Kispó	3 000 Ft
7. Tiszavárkony	3 000 Ft
8. Tomajmonostora	3 000 Ft
9. Újballa	3 000 Ft
10. Tiszaszőlős	5 000 Ft
11. Tótkér	7 000 Ft

(32)

A Népművelési Minisztérium 1950. augusztus 1-én a Szolnok megyei Beruházási Vállalatot a következő kultúrházépítésekkel bízta meg augusztus 5-i kezdéssel, december 1-i befejezéssel:

a beruházás helye	hítelkeret	Örvény	29
Jászsalsószentgyörgy	9,6	Jánoshida	53,9
Karcag	17,8	Tiszabő	40
Jászkisér	5,5	Zagyvarékas	19
Összesen:	163,8		(33)

A Népművelési Minisztérium július 2-án körlevelet adott ki augusztus 20. megünneplésére. Felhívta a figyelmet, hogy az ünnepen avassák fel ünnepélyesen a kultúrotthont, vagy kezdjenek hozzá az új kultúrház építéséhez, rendbe-

hozatalához, hogy „minél többen kapcsolódjanak be munkafelajánlásaikkal az építésbe.”³⁵

A Megyei Tanács Népművelési Alosztálya 1950. július 28-án versenyfelhívást tett közzé a kultúrotthonok szervezésére. Útmutatóként az akkor megjelent „A falusi kultúrotthonok működési szabályzata” c. brossúrát ajánlja. A nevezéseket augusztus 10-ig kellett beküldeni a versenyben résztvevőknek, s ki kellett hívni egy hozzájuk hasonló község népművelési bizottságát „azzal a feltétellel, hogy augusztus 20. előtt a kultúrotthon és a kultúrotthont be- (sic!) szervezik”. A győzteseknek „komoly gazdasági támogatást” helyeztek kilátásba.³⁶ Az augusztus 20-i ünnepegekről készített helyi jelentések szerint Jászárokszálláson, Kunszentmártonban avattak kultúrotthont. Mezőtúron — az épületbe ugyanakkorra szervezett vacsora miatt — augusztus 23-ra halasztották az avatást.³⁷

A megye 40 községében foglalkoztak a kultúrotthon kérdéssel, a nyári „fontos politikai akciók” miatt eddig csak 8 helyen avatták föl. Politikai eredmény, hogy mindenütt meg akarják szervezni a közös kultúrotthont. Néhány helyen (Törökszentmiklóson, Tiszainokán, Öcsödön) a kiválasztott helyiséget más célra adták át. Az MDP MB és a tömegszervezetek segítették a kultúrotthon-szervezést. Párttitkári értekezleten is beszéltek erről. A tiszatényői népművelési bizottság „augusztus 1-én versenyre hívta ki a megye minden népművelési bizottságát a kultúrotthonok szervezésére ill. beindítására.” A felhíváshoz 8 település csatlakozott. A kultúrotthonok lassú szervezése sok helyen „az ellenség aknamunkájára vezethető vissza”. A legtöbb helyen az okozza a nehézséget, hogy „a tömegszervezetek vonakodnak átadni saját épületeiket kultúrotthon céljára. Ill. csak úgy adnák, ha ugyanannyi helyiségből álló épületet kapnának cserébe. Ez pedig azt jelenti, hogy a kultúrotthon közös erővel való látogatásával, ill. támogatására sem lehetne számítani” (pl. Jászapátiban, Öcsödön, Nagyréven).

Több helyen előzetes megbeszélés nélkül más célra veszik igénybe a kultúrotthont. Nehézséget okoz az is, hogy „a MOKÉP helyi szervei a legmerevebben elzárkóznak az együttműködésnek még a gondolatától is”. A községek egy részében „teljesen új építést akartak eszközölni”, az ilyen helyen komoly társadalmi hozzájárulást is ajánlottak fel, pl. Jászsalsószentgyörgyön a 132 000 Ft-nak a felét, Jászladányban 52 000 Ft-ból 22 000 Ft-ot.

A megyében „több községben megmutatkozik az érdeklődés a kultúrotthon szervezése iránt, de a tömegszervezetek még nem jutottak el az épületfelajánlás gondolatáig”, a működő kultúrotthonok munkája további ösztönzést jelent majd a szervezéshez.³⁸

1950. augusztus 15-én megalakult az Ideiglenes Megyei Tanács. A Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága 1950. október 17-i ülésén megtárgyalta a népművelési csoportvezető jelentését a népművelési szervek munkájáról és feladatairól. A szabadművelődési hálózat 1950. január 1-én népművelési egységekbe szerveződött. 34 kultúrházat mutattak ki, de nincs ennyi, mert „kultúrháznak könyvelték el, ha volt a kocsmá mellett egy nagyterem színjátszás céljára”. A létrejött Megyei Népművelési Bizottság is kezdeményezi a kultúrotthonok létesítését, de a nyári mezőgazdasági munkák gátolták ezt. „Jelenleg 5 üzem és 8—10 olyan falusi kultúrotthon van, ahol a munka színvonala jó”.

A jelentés a kultúrotthon-mozgalom kiszélesítése komoly akadályának tartja az erre alkalmas épületek más irányú kihasználását. A végrehajtó bizottság a következő határozatot hozta:

„Hivatkozással arra, hogy dolgozóink kultúréletének szétforgácsoltságát csak a kultúrotthon mozgalom szélesebb alapokra való helyezésével lehet megszüntetni, a V. B. kimondja, hogy valamennyi helyi tanács a tömegszervezetek igényeinek összehangolásával jelöljön ki kultúrotthon céljaira alkalmas épületet, és ezek rendeltetésszerű felhasználását munkafelajánlás útján biztosítsák.” (39)

A kultúrotthonok létrehozása tovább folytatódott, s decemberben, Sztálin születésnapján — többek között — Jászdózsán, Jászszentandrason, Tiszaszőlősen avatták fel ünnepélyesen az intézményt, Tiszaigaron, Tiszaderzszen, Nagyivánon, Pusztakócsan pedig klubot nyitottak. A korabeli jelentések beszámoltak arról, hogy az avatás nagy esemény volt a falvakban, többszázan vettek részt ezeken.⁴⁰ 1950. december 31-én a megyében 15 területi (községi, városi) és 11 üzemi kultúrotthon volt. 1951-re pedig újabb 17 területi és 2 üzemi kultúrotthon szerepelt a tervnyilvántartásban.⁴¹

Az MDP II. kongresszusa határozata alapján a Népművelési Minisztérium továbbra is megkülönböztetett figyelmet fordított a kultúrotthon-beruházásokra. 1951 áprilisától havonta kellett jelenteni a Népművelési Alosztálynak a kultúrházak beruházásait (hol fejeződött be, mi a lemaradás oka).⁴² Márciusban 13 intézménynek rendeltek bútorokat. A beruházások kivitelezése nagy nehézségekbe került. Egyrészt nincsenek tervek, mert nincs tervkészítő csoport a beruházási vállalatoknál, másrészt a Tatarozó NV még a nagyobb beruházásokat sem tudja elvégezni. Több helyen kisiparosokat bíztak meg e munkákkal, azonban nincs elegendő építőanyag.⁴³ 1951 júliusában 160 000 Ft póthitelt kapott a megye kultúrotthonok tatarozására, melyből 3 intézmény kapott építkezéshez, 9 pedig bútorzat vásárlására. Az összegből kiemelten részesültek a szövetkezeti városok: Mezőtúr, Kisújszállás, Karcag, Túrkeve kultúrotthonai.⁴⁴

A Népművelési Alosztály vezetője 1951. X. 15-én arról adott számot, hogy megvalósult 2 járási és 9 falusi kultúrotthon-bővítés 718 000 Ft értékben. Komoly nehézséget okoz, hogy „a bővítésre kerülő kultúrotthonok nagy részében a helyi tanácsok gabonátároló magtárat létesítettek, emiatt a beruházási vállalat nem tudta a munkát megkezdeni.”⁴⁵

A kultúrotthoni beruházásokat megnehezítette az akkor már szinte minden területen érvényesült „tervlebontás”, az erősen centrális irányítás, a minisztériumban született döntések, amelyek szükségképpen nélkülözték a helyi ismeretet. Ennek igazolására álljon itt egy részlet a Megyei Tanács V. B. Népművelési Osztály vezetőjének leveléből.

„A Népművelési Osztály megszabta a beruházások összegét és az abból létesítendő tárgyak milyenségét is a megyei osztály meghallgatása nélkül, s emiatt nem mindig azt a területet fejlesztjük, amire a legnagyobb szükség van. Pl. ebben az évben 1 járási és 25 falusi kultúrotthon fejlesztését támogathatjuk a Minisztérium szerint, holott olyan városok vannak kultúrotthon nélkül, mint Szolnok, Jászberény.” (46)

A Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága 1951. május 2-i ülésén ismét megtárgyalta a kultúrotthon-mozgalom fejlesztését. A jelentés megállapítja, hogy 25 falusi és 11 üzemi kultúrotthon van. Nagyrésztük nem tudja segíteni az időszerű gazdasági-politikai feladatokat, elhanyagolják a politikai felvilágosítást, a szakismereti formákat, munkájuk leszűkül a művészeti munkára. Komoly látogatottság a bálokon és a műsorokon van, főleg a fiatalok járnak. Nem jött létre a kultúrotthonok vezetőisége, a helyi népművelési ügyvezető magára marad. A berendezés általában hiányos, ülőbútor csak ott van, ahová az 1950. évi tervhiteleből jutott. Munkatervet nem csináltak, ötletszerűen dolgoztak.

A Végrehajtó Bizottság ismételt utasítás kiadását határozta el a kultúrotthonok létesítésére. Meghatározta továbbá, hogy „a kultúrotthonnal már rendelkező községek június 15-ig szervezzék meg a kultúrotthon vezetését, melynek élére lehetőleg vb-tagot állítsanak”. Július 1-ig készítsék el a 3 hónapos munkatervet, melynek fő területeit ugyancsak meghatározták, továbbá azt is, hogy október 1-ig javasolják népművelési iskolára a kultúrotthon-igazgatót és a vezetőség tagjait.⁴⁷ Az MDP II. kongresszusa határozata alapján a kormány újabb összeget biztosított a kultúrotthon-fejlesztés meggyorsítására. Az újabb hitelből megkezdték az országban a járási kultúrházak kialakítását is.

A Megyei Tanács 160 000 Ft támogatást kapott a miniszteriumi póthitelből. Az erről küldött miniszteriumi levél a járási kultúrházak feladatát is meghatározza: „A járási kultúrház feladata: összefogni, irányítani a járás területén működő kultúrotthonokat és segítséget nyújtani további kultúrotthonok létesítéséhez. . .” A körlevél kitér az intézmény személyzetére, tartalmi munkájára, az épületre, otthonos berendezésre. A megye számára Jászapátiban és Kunszentmártonban javasolják létesítését.⁴⁸

A Népművelési Alosztály elfogadta a javaslatot, felmérték a két intézmény igényét. Jászapátiban eredetileg új épületet szerettek volna építeni, de ezzel a Minisztérium nem értett egyet. Ezért a volt KIOSZ-székházat tatarozzák, továbbá bútorigényt adtak be. Kunszentmártonban ugyancsak bútort kértek. A Minisztérium a két járási kultúrház létesítéséhez összesen 129 000 Ft-ot biztosított.⁴⁹

1951 végén a megye 4 városában (Karcag, Mezőtúr, Túrkeve, Kisújszállás) és 44 községében volt kultúrotthon. Nem volt városi — tanácsi — kultúrotthon ekkor még Jászberényben és a megyeszékhelyen, Szolnokon.⁵⁰

Az 1952. évi kultúrotthoni beruházások előkészítése 1951 májusában megkezdődött. A Megyei Tanács V. B. Oktatási és Népművelési Osztálya bekérte a tervhitelegényléseket. 64 község, város igényét tartalmazza az összesítés. Új kultúrházat 21 településen szeretnének — köztük Szolnokon —, 22 intézmény esetében bővítésre, tatarozásra lenne szükség, a többi intézmény bútort, berendezési tárgyakat szeretne.⁵¹

A Népművelési Minisztériumtól az 1952. évi megyei fejlesztési és beruházási keretet 1951. augusztusában kapta meg a megye. Eszerint 1952-ben 25 területi kultúrotthon, 1 járási kultúrház 550 000 Ft építési és 210 000 Ft felszerelési költséggel létesítendő. Az útmutató szerint a Megyei Tanács Népművelési Osztályának kell meghatározni a kapott keret felosztását „figyelembe véve a terület kulturális ellátottságát, szociális összetételét, a kulturális munka fejlettségét, a megye konkrét politikai-gazdasági feladatait.”⁵²

A rendelkezésre álló előirányzatból Nagyivánon és Tiszagyendán új kultúrház építését, 9 településen pedig az épület tatarozását vagy javítását tervezték. Ebből szándékozták megvalósítani a jászberényi Lehel épületben kialakítandó kultúrotthont is.⁵³

Művelődési otthonok az 1950-es évek elején a megye településeinek mintegy kétharmadában létesültek. Az intézmények döntő többsége rossz épületfeltételekkel, szegényes bútorzattal rendelkezve „próbálta” valóra váltani azokat a célokat, amelyekért létrehozták. A rossz működési körülmények okozta hátrányokat a munkában számos intézmény még hosszú évekig nem tudta — tudhatta — leküzdeni. Minden hibával, problémával együtt is — éppen a jobban dolgozók igazolták az új intézmények létjogosultságát, beilleszkedését a művelődés intézményrendszerébe, a szocialista kultúra terjesztésébe.

J E G Y Z E T E K

1. Szabad Nép, 1949. nov. 29. „A kultúroththon jelképe a kultúra és a nép egygyéforrottságának”.
2. Jász-Nagykun—Szolnok vármegye iskolánkívvüli népmüvelésének története. Összeállította: Soós József. Kiadta: Jász-Nagykun—Szolnok vármegye Iskolánkívvüli Népmüvelési Bizottsága, 1943.
3. U. o. 273. oldal
4. Tar Károly: A magyar közmüvelődés politika alakulása a felszabadulástól napjainkig. Mj: A közmüvelődés helyzete és fejlesztésének feladatai. Országos Közmüvelődési Tanács, 1976.
5. Szabó István: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye szabadmüvelődési tanácsának működése 1945—1948. között. Mj: Szolnok megyei Múzeumi Évkönyv. Szolnok, 1978. Szolnoki Nyomda. 130. oldal.
6. U. o. 134. oldal.
7. Szolnok Megyei Levéltár (SZML). Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye Szabadmüvelődési Felügyelője (F) iratai (932/1947. sz. irat.)
8. U. o. 452/1947. sz. irat.
9. U. o. 230/1948. sz. irat.
10. A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai (1944—1948). Kossuth Könyvkiadó, Bp. 167. 318. oldal.
11. U. o. 343. oldal.
12. U. o. 382. oldal.
13. U. o. 384. oldal.
14. A magyar népi demokrácia története. 1944—1962. Kossuth Könyvkiadó. Bp. 1978. 98—104. old.
15. SZML Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye Szabadmüvelődési iratai: 552/1948. sz. irat.
16. U. o. szám nélkül, 1948.
17. U. o. 835/1948. sz. irat.
18. U. o. szám nélkül (1948).
19. U. o. 965/1948. sz. irat.
20. U. o. 804/1948. ill. 766/1948. a megyéből 40 db statisztikai lapot továbbítottak.
21. U. o. 1063/1948. VKM 230. 240/1948. VIII. sz. levél.
22. 44 665/1948. SZML Jász-Nagykun-Szolnok vármegye alispánjának iratai.
23. Erre utal pl. a besenyőzi, jászszentandrászi községi előjáróság ugyanitt található válaszlevele.
25. Ld Szolnok Megyei Levéltár.
26. SZML Szolnok (Sz) MTVB Népmüvelési Csoport (NCs) iratai: 1260—7/1949. 1260—9/1949. 8/1950. sz. iratok.
27. Szolnok megyei Néplap, 1950. január 14. Kultúrforradalommal a szocialista kultúráért. 1. old.
28. Szolnok megyei Néplap, 1950. február 18. Kultúrházat avatott Kunhegyes dolgozó népe.
29. Népmüvelési Híradó. A Népmüvelési Minisztérium Népmüvelési Főosztályának kiadványa. 1950. március (5. old.).
30. Szolnok Megyei Népmüvelési Központ 101—3/1950. sz. irata SZML Szolnok MTVB Népmüvelési Csoport közíg. iratai, 1950.
31. Szolnok megyei Népmüvelési Központ 8/9/1950. sz. irata SZML Szolnok MTVB Népmüvelési Csoport közíg. iratai, 1950. sz. irata.
32. Szolnok megyei Népmüvelési Központ 97—6. közíg. iratai, 1950. SZML Szolnok MTVB Népmüvelési Csoport közíg. iratai, 1950.
33. SZML Szolnok MTVB Népmüvelési Csoport sz. irata.
34. Szolnok megyei Népmüvelési Központ 97—9. közíg. iratai, 1950. SZML Szolnok MTVB Népmüvelési Csoport 1950. sz. irata.
35. Népmüvelési Minisztérium 1810/AH. (7—2) közíg. iratai, 1950. SZML Szolnok MTVB Népmüvelési Csoport közíg. iratai, 1950. 93—378 1950. sz. irat.
36. SZML Szolnok MTVB Népmüvelési Csoport
37. U. o. 97—55/1950. sz.
38. U. o. 97—88/1950. sz.
39. 316/1950. sz. határozat. SZML Szolnok MTVB jegyzőkönyvei, 1950.
40. SZML Szolnok MTVB Oktatási Osztály közíg. iratai. 1812—K—1—25/1950. sz.
41. 0372T—1/1951. SZML Szolnok MTVB Népmüvelési Csoport közíg. iratai, 1951.
42. Népmüvelési Minisztérium 0373—Alt—3—37/1951. ügysz. lev. SZML Szolnok MTVB Népmüvelési Csoport közíg. iratai, 1951.
43. SZML Szolnok MTVB Népmüvelési Csoport közíg. iratai, 1951. 0372—3—59/1951. sz. irat.
44. U. o. 03—73—2—25/1951. sz.
45. U. o. 0372—T—1—44/1951. sz.
46. U. o. 0372—T—1—35/1951. sz.
47. 316/1951. V. B. sz. hat. SZML Szolnok Megyei Tanács V. B. jegyzőkönyve, 1951.
48. SZML Szolnok MTVB X. Oktatási és Népmüvelési Osztálya iratai, 1951. 0372—2—25/1951. sz.
49. SZML Szolnok MTVB Oktatási és Népmüvelési Osztály közíg. iratai, 1951. 03—72—T/1951. sz.
50. SZML Szolnok MTVB Oktatási és Népmüvelési Osztály közíg. iratai, 1951. 8776—1/1952. sz.
51. U. o. 0372—3—63/1952. sz.
52. U. o. Népműv. Miniszt. 373—Alt—3—4/1951. sz. irat.
53. U. o. 0372—T—1—30/1951. sz.

Országos Néptáncfesztivál Szolnokon

A hazai néptáncmozgalom jelentős eseményének színhelye volt Szolnok, május 17—19-e között. A Tisza-parti város XII. alkalommal adott otthont az országos néptáncfesztiválnak, melyre az idén a korábbiaknál jóval többen érkeztek — 23 együttes ezeregyszáz táncosa. A megnövekedett érdeklődés azt is jelzi, hogy a néptáncmozgalomban egyre rangosabb helyet foglalnak el a szolnoki fesztiválok, élvonalbeli együtteseink mind nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a Tisza-parti bemutatkozásnak, megmérettetésnek.

A fesztivál május 17-én délután az együttesek színpompás utcai felvonulásával kezdődött, majd este, illetve másnap délután a Szigligeti Színházban a bemutatókkal folytatódott. A produkciók nem csupán azért voltak színesek, mert a legkülönbözőbb tájegységek eredeti táncai, hagyományai elevenedtek meg a színpadon, hanem azért is, mert ezek más-más felfogásban, előadói-, koreográfiai stílusban kerültek a nézők elé.

A zsűri, amelynek elnöke Mácz László, a Táncművészet című folyóirat főszerkesztője, az ANOT művészeti bizottságának vezetője volt, tagjai között pedig ott láthattuk Halmos Bélát, az MTA Zenetudományi Intézetének munkatársát, Szabó Iván szobrászművészt, Györgyfalvai Katalin koreográfust a Népszínház táncegyüttesének művészeti vezetőjét, dr. Pesovár Ernőt, az MTA Zenetudományi Intézetének osztályvezetőjét, az ANOT elnökét, Fuchs Lívia kritikust, a Táncművészek Szövetségének munkatársát, valamint Lelkes Lajos főszerkesztőt, az

ANOT elnökhelyettesét — május 19-én, vasárnap hirdetett eredményt.

Szólótáncos díjat nyert Balázs Gusztáv, a Nyírség táncegyüttesből. A zeneszerzői díjat Brückler Tamás, Virágvölgyi Márta és Rossa László kapta meg. Zenei előadói díjban Ótott Kovács Zsolt, a szegedi Délép táncegyüttes zenekarának furulyása, zenekari díjban pedig a budapesti „Zalka” és a „Bartók” Táncegyüttes zenekara, illetve a debreceni Új Délibáb együttes pott bemutatott művei alapján Diószegi László, Farkas Zoltán, Stoller Antal, Zsuráfszky Zoltán, Varga Zoltán, Osskó Endréné és Mucs János. Magasabb fokozatú koreográfiai nívódíjjal ismerték el Szögi Csaba és Botos József munkáját, s a legrangosabb nívódíjat e kategóriában Janek József nyerte el.

A fesztiválon nyújtott összteljesítménye alapján együttesi nívódíjjal jutalmazták a Szövetkezetek Jászsági Népi Együttesét, az Építők Hajdú Táncegyüttesét és a Szeged Táncegyüttest. Magasabb fokozatú nívódíjat kapott a dunaujvárosi „Vasas”, a szolnoki „Tisza”, a kaposvári „Somogy”, a nyíregyházi „Nyírség”, s a szegedi Délép „Napsugár” táncegyüttese. A fesztivál legmagasabb együttesi nívódíját, a fődíjat a székesfehérvári Alba Regia táncegyüttes vehette át Bíró Boldizsártól, a városi tanács elnökhelyettesétől. A Jászkan díjat a közönség szavazatai alapján a szolnoki Tisza táncegyüttes kapta meg. Szabó Iván szobrászművész pedig a Nyírség táncegyüttesnek adta át az általa alapított vándordíjat.

Török Erzsébet

Szocializmus, nemzet, kultúra

Az elméleti vizsgálódásokban gyakran tapasztalhatjuk, hogy az értelmezés egy-egy fontos, összefoglaló kategóriája elszakad az őt szülő társadalmi valóságtól, önálló életet kezd, s magyarázandó okozatból magyarázó okká változik át. Nem utolsó helyet foglal el a kategóriák között a kultúráé. Ám bármilyen sok elméleti írás foglalkozik is a kultúrával, semmiképp sem szabad megfedkezünk arról, hogy valódi összefüggéseit csakis *megfelelő valóságismeret* alapján lehet feltárni. Aczél György most megjelent írásai nemcsak szemléletünkben és irányukban erősítik meg ezt a felismerést, hanem sokkal inkább tartalmukban. Bármelyiket olvassuk is, a jelen elemzése mindig kiegészül a jövőre orientálással. S ez elsősorban a politikus habitusából következik, hiszen — mint ahogy írja — a „vágy tehetetlen, ha nem találkozik elméleti és valóságismerettel, ha nem párosul gyakorlati cselekvéssel”. Miközben a cselekvési lehetőségeket kutatja, egyszersmind fényt vet azokra a társadalmi kérdésekre is, melyek — akár a művelődés, akár a társadalom szerkezetében — értékszülő, vagy értékgátló mozzanatokot hordoznak. Legyen szó az ifjúság helyzetéről, a tudományról, a művészetről, a közélet demokratizmusáról, Aczél György alap gondolatai elválaszthatatlanul összefüggnek a társadalmi és gazdasági megújulás vállalásával.

Sajátos beállítódásként is értékelhetnénk ezt a megközelítésmódot, hiszen a diagnózis és az elemzés nyíltsága mást nem is fejezhet ki. Cikkei között — melyek előadásként hangzottak el — alig akad olyan, amely ne lenne korjellemző, tudat- és társadalomtörténeti dokumentum. A társadalmi-történelmi kontinuitás és a megújulás kérdéseivel foglalkozó írásokból ez ugyanúgy kitűnik, mint azokból, melyek a felnötté válás konfliktusait, a generációk egymáshoz való viszonyát, a politika és a közgazdaság összefüggéseit taglalják. Nem megfelleb-

bezhetetlen ítéletalkotással közelít egyetlen társadalmi problémához sem, hanem a *történelmi folyamatokat világosan érzékelő, kidolgozott társadalmi értékszemponatok alapján*. A magyar tudomány társadalmi felelősségét vizsgálva utal például arra a sokszor hangoztatott, de igazából még mindig nem érvényesülő követelményre, mely szerint a „*teljesítménytől kell függővé tenni a megbecsülést, értékelést, akár vállalatról, akár intézetről, akár művészekről, tudósokról vagy mérnökökről van szó. Fel kell számolni a ma még létező tudományos bürokratizmust, amely teljesítmény helyett látszatokkal akarja igazolni a munkát*”. Éppígy a „látszatok” leleplezését figyelhetjük meg a szocializmus és a kultúra, a szocializmus és a nemzet viszonyát elemző írásokban is.

Nem mintha Aczél György kételkedne abban, hogy napjainkban egyes törekvések képesek lennének megbontani a szocializmus és a kultúra között létrejött egységet. Ellenkezőleg, valamennyi megállapítása egyértelműen bizonyítja a nemzeti és a kulturális egység valóságosságát. Gondolatainak *hittelét is jelenelemzéseinek valóság- és igazságtartalma teremti meg*. Értékezői magatartása mindvégig személyes, különösen olyan kérdések vizsgálatakor, amikor például azt veszi szemügyre, miként újul meg a szövetség és a szövetségi politika az egymást követő generációkban. Érvelő gondolatorai közül azok a legmeggyőzőbbek, melyekben a *politikusi személyesség összekapcsolódik az empirikus tényanyagok tárgyilagos értelmezésével*. Éppen a nevelés kapcsán hívja fel arra a — ugyancsak kevéssé tudatosított — tényre, hogy „majdnem valamennyi lépés, amelyet ebben a társadalomban megtettünk és megteszünk, magán viseli azt a sajátosságot is, hogy előbb tesszük meg, mert előbb kell megtennünk a szükséges lépést a felemelkedés felé, mintsem valamennyi feltétele adott lenne”. Nyilván ez kockázatot is jelent, sőt

nemritkán a tévösvényre siklást is maga után vonhatja. Csakhogy az így keletkezett ellentmondások nem a szocializmus lényegéből következnek, hanem a megújulás kényszeréből.

A jövőre orientálás csak ennek ismeretében és tudatában lehet megalapozott. Mert végtére is, a körülmények megváltoztatása a cselekvési lehetőségek világos számbavételét feltételezi. Nem abban az értelemben, hogy kész recepteket vagy sémákat kell adni az embereknek, hanem — a kudarcokkal számolva — az emberek viszonyait kell tudatosítani. *Az írások széles tematikai íve mentén újra és újra kirajzolódnak ennek a felismerésnek a körvonalai.* Maga a kultúra közege, gyakorlata is úgy jelenik meg, mint az új életforma és életminőség egészének tudati vetülete. Miután sorra veszi a művelődés, a művészetek, a tudományok hosszabb távú problémáit, olyan jövőképet vázol elénk, melyből nem hiányozhat a közelmúlt reális értelmezése sem. S épp a realitásokra való törekvés zárja ki magából a leegyszerűsítéseket. Mert — amiként írja — „mindig magunkat szegényítjük, ha leegyszerűsítve pillantunk korábbi időszakokra, ha csupán napi elképzeléseink igazolásához keresünk példákat egykor bonyolult történelmi idők eseményeinek fölidézésekor”. Ezzel ugyan-

is — s erre ugyancsak utal — a jelent fosztanánk meg a megértés tanulságaitól. S akár a mindennapi érintkezés minőségével, akár a nyelvi kultúráltság jellemzőivel foglalkozik, minduntalan szembesíti a kötet olvasóját az értelmes, tevékeny élet valódi alternatíváival.

A határozottság és az egyértelműség persze nemcsak ezekben az írásokban nyilvánul meg. Megjelenik azokban az interjúkban is, melyeket Aczél György különböző nyugati lapoknak, folyóiratoknak adott. Meglepően izgalmas például *Alceste Santinival* készült beszélgetése, melyben a szocializmus és a demokrácia viszonyáról esett szó. Ezúttal is a polemikus hangvétel, a tárgyyszerű és higgadt érvelésmód jellemzi válaszait. S interjúszövegét — akárcsak a többi esetében — személyiségének légköre, illetve válaszainak meggyőző ereje tartja össze. Egyetlen megállapításában sem érzékelhető a felszínesség, hanem inkább az a politikusi attitűd, mely szerint a szocializmusba vetett bizalom elválaszthatatlan a *lehetőségeikre ébredő emberek* be vetett bizalomtól. Hiszen „ami igazán szép és lehetséges, azt — egyikük vagy másikuk, de végül is — megcselekszik”.

(Kossuth Könyvkiadó, 1985.)



A debreceni Bocskai Táncegyüttes Kis Ferenc Együtt táncolni jó című koreográfiáját mutatta be.

„Tükör által homályosan”

Megjelent a „Tüörképek '84” FAK antológia

Az antológiáknak — kivált, ha eltérő művészeti ágakhoz tartozók műveiből adnak válogatást — mindig is megvolt a maguk sajátos szerepe. Nemcsak keresztmetszetet adhatnak egy-egy — szorosan vagy kevésbé szorosan egymáshoz kapcsolódó — alkotó közösség tagjainak munkáiról, hanem az újabb kísérletekre is fényt vethetnek. S erre az utóbbira különösen nagy szükség van, mert az alkotóműhelyek — mint például a *Szolnok megyei Fiktal Alkotók Klubja* — egyik fontos feladata éppen a művészeti kísérletezések feltételeinek megteremtésében rejlik. Ehhez viszont elengedhetetlen a nyilvánosság megteremtése, hiszen a befogadói visszacsatolás és igazolás önmagában is termékenyítő hatású. A szépirodalomra éppúgy érvényes ez a megállapítás, mint a képzőművészetre vagy a szociográfiára; az alkotói szándékok — melyek többnyire művekben öltönek testet — figyelemmel kísérése és megértése ugyanis nemcsak szerzői igény, hanem befogadói „kötelesség” is. Türelem nélkül — amint oly gyakran tapasztalhatjuk — csak az elutasító és felszínes vélekedés válhat általánossá, mely — egy idő után — valószínű gátja lehet a mindig megújuló művészeti törekvések elfogadásának.

Ami viszont általában a művészeti antológiák reveláló hatását illeti, ez mindig nagymértékben függ a válogatott anyagok művészi értékétől. Azaz: a műalkotásokban kifejeződő — könnyen vagy kevésbé könnyen értelmezhető — esztétikai minőségtől. Már Hegel óta elfogadott művészetelméleti felismerés ugyanis az, hogy az esztétikai értékeknek mindig csak egy bizonyos köre és foka jelenik meg a műalkotások közegében. Am ahhoz, hogy ezek az értékek valódi tartalmakként jelenjenek meg, eleve magukban kell hordozniuk a művészi megformáltság autonóm jezeit. Ha ebből a szempontból nézzük az antológiában szereplő alkotásokat (kiváltképp az irodalmiakat), akkor azt kell mondanunk, hogy — *Körmendi Lajos* és *Dorkovics Ágnes* néhány versét nem számítva — éppen a művészi megformálás tudatossága hiányzik belőlük. Régi igaz-

ság, hogy a jó verskezdet, a tökéletes intonáció félig már értékessé teszi a költeményt. Mert az első sor nemcsak a vers hangzati sajátosságait hordja magában, hanem mintegy kijelöli felépítésének logikáját és szerkezetének arányait is. S még inkább érvényes ez a tudatos intonáció a gondolati megformálásra. Eppen *Szenti Ernő* verseit olvasva figyelhetünk fel arra, hogy a valódi „üzeneteket” hordozó megállapítások többnyire a két utolsó sorban rejtőznek (lásd *Csitítás* és a *Van valami kellemetlenül gépies című költeményeket*).

Akár ezt tudatos alkotói módszer eredményének is tarthatnánk, ha egyszerűs mind nem vennénk észre, hogy aforisztikus „versgondolatai” túlságosan is szervesen illeszkednek költeményeinek egészébe. Bizonyos fokú gondolati megformálatlanság — ha más költői alapállásból is — ugyan csak jellemző *Hell István* írásaira. Bár nála rendre eldönnek a vitázó kérdések — vita a sorssal, a méltó emberi élettartalom számonkérése —, félig fogalmi, félig képies kifejezései mégsem érzékeltetnek tudatos költői attitűdöt. A szorongató, véges életidő értelmezése ugyan kifejez egy magatartásmódot, de ez mégsem párosul a rilkei — változtasd meg léted — gondolattal. Leginkább mives megformáltság csupán *Dorkovics Ágnes* alkotásaira jellemző; a *Reinkarnáció* című költeménye egyike az antológia legkiemelkedőbb alkotásainak. S idesorlandó még *Körmendi Lajos* *Ámorműzeum* című versciklusának második, ötödik és kilencedik darabja. Ezekhez képest — bár a viszonyítási pont önkényesen választott — *Dienes Eszter* és *Baksán Mária* versei valóban csak kísérletként értelmezhetők, még ha a lázadozva kérdező hanghordozás új színnel gazdagítja is a válogatást. A magyarózó, feloldó, kiegyenlítő feleletek például úgy változnak *Dienes Eszter* műveiben, hogy inkább csak a szándék tisztessége értékelhető, semmint maga a költői megformálás.

De a kötetben szereplő négy — a versekhez viszonyítva mindenképp csekély számú — novella sem nyúgözi

le igazából az olvasókat. Az a szerkesztési, megoldási törekvés, melyet *Baksán Mária* novelláiban alkalmaz, ugyan vonzónak tűnik, az egységes hatás mégis elmarad. Jóllehet az általános életállapot élményét kívánja közelebb hozni (eseményszerűen életrajzi vá téve), ám írói eszközei használatában oly módon ereszkedik vissza az allegorikus eszközkezelés és szerkesztés módszeréhez, amelyet kezdettől fogva kerülni igyekezett. Ami pedig a Nyelvleckét illeti, a virtuóz formai megoldásokon kívül — melyek egyébként jelentős alkotói leleményről tesznek tanúbizonyságot — nem sokat ismerhetünk meg *Körmenői Lajos* prózaírói képességéből. Miként hiányérzetünknek kell hangot adnunk a változás szociográfiai írásait olvastán is. *Adamik Mária* és *Órsi Júlia* dolgozata közül inkább az előbire szavaznánk. S erre a választásra főként azért kényszerülünk, mert az *Egy utcaközösség* élete című szociográfia — címével ellentétben — az utca mint lokális közösség „működéséről” — az általános és tudott dolgokon kívül — alig mond valamit. Az ugyan bizonyos, hogy egy utcában lakókat jellemezheti a ház nagysága, telekbeli megosztása, a lakás komfortossága, az együttélő családtagok száma, stb., de éppoly világosan kell látnunk, hogy a közösségi kapcsolatok szerveződése valójában az emberi viszonyok formális és informális területein érhető tetten. Felhozott példái a legkevésbé sem győztek meg arról, hogy a *Damjanich* utcában lakók valójában „utcaközösséget” alkotnának.

A kissé metaforikus, A holnap korlátai című *Adamik-írásnak* viszont az a legnagyobb erénye, hogy a szociológiából meglehetősen ismert jelenségekről — mint a művelődési esélyegyenlőtlenségek újratemelődése, a csoportrekrutáció ellentmondásai — a bizonyító erejű empirikus példák sokaságát vonultatja fel. *Baksán Mária*-val ellentétben, a következtetéseket „nem vonja le”, hanem inkább hagyja, hogy az olvasót elemzései késztesék a konklúziók megfogalmazására.

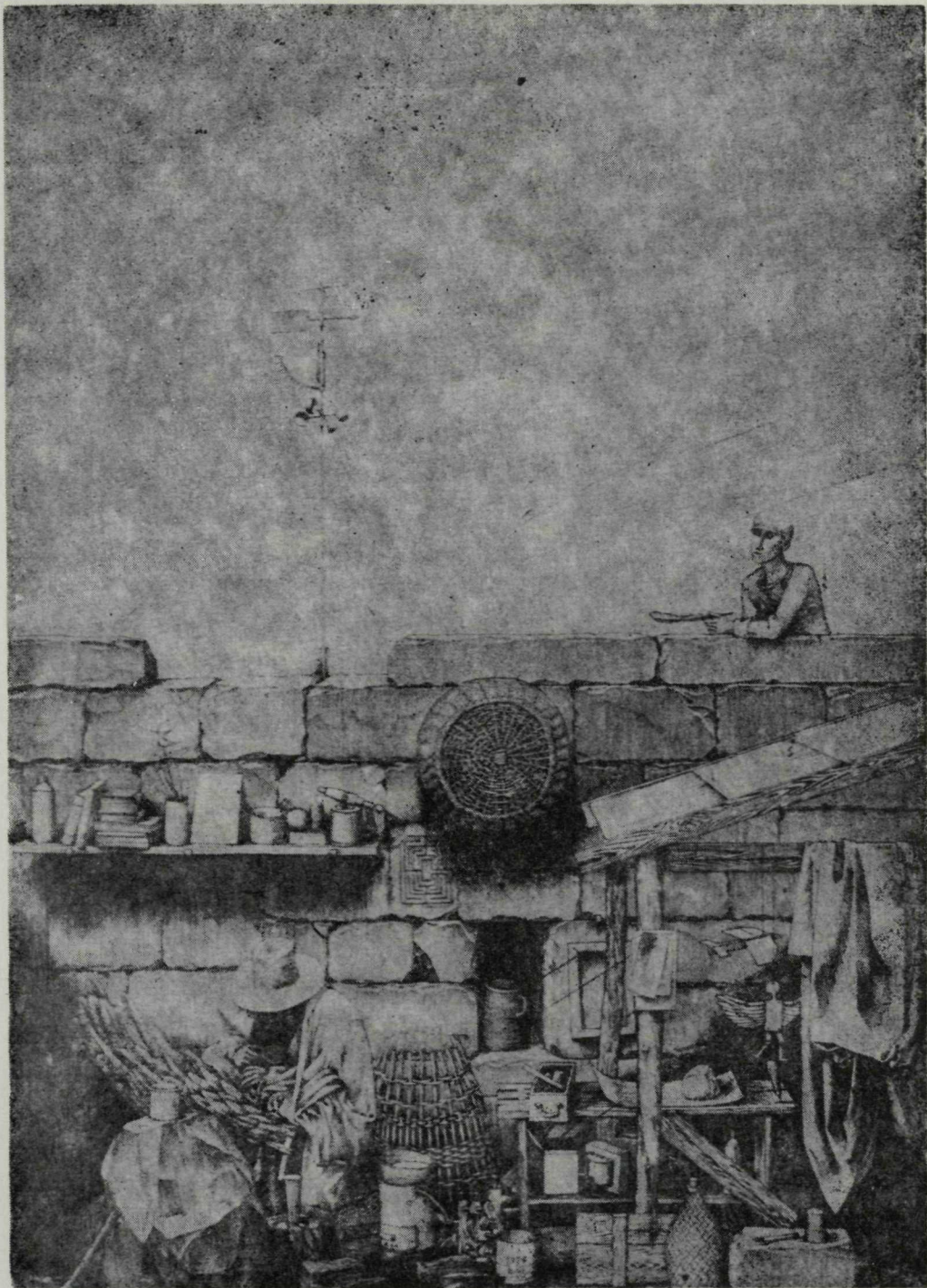
És ez mindenképpen vonzó írói magatartás; kimondva-kimondhatatlanul is rokon *Bérczes Lászlónak* azzal a kritikus szemléletével, mely szerint a „műnek kell megszólalni a kritikában”. Mellesleg: olyan színházi kritikákat olvashatunk tőle, melyek — túlzó általánosítások nélkül — képek érvényes ítéleteket közölni akár Becket, akár Jarry indokoltan vitatott — művészi kvalitásaiban azonban kétségbevonhatatlan — színházi műveiről. Más szempontból hasonló érvényességűnek tekinthetjük *L. Menyhért László* képzőművészeti kritikáját is. Az igazat megvallva, a kötet olvasója aligha tudja megítélni egy grafika vagy egy kisplasztikai mű alapján az adott festő vagy szobrász tevékenységét. Legfeljebb — előzetes információi révén — következtethet az alkotói szándékokra és művészi törekvésekre. Még akkor is, ha a képzőművészeti alkotásokról készült reprodukciók — egy-két kivételtől eltekintve — általában szemet gyönyörködtetők.

Végezetül: átütő erejűnek tarthatjuk-e a *Tükörképek '84* című antológiát? A válasz egyértelműen nem, de méltányolnunk kell a jó szándékot és azt, hogy ez az első próbálkozásuk. A kötet szerkesztőjének szóhasználatával élve, bizvást mondhatjuk: a Szolnok megyei fiatal alkotók ma még valóban „az öntisztuló útkeresés időszakát élik”. S a helyzetmegítélésnek ezzel az óvatos megfogalmazásával egy másik megállapítás társítható. Egy pillanatra sem feledkezhetünk meg ugyanis arról, hogy napjaink olv sok kísérletet megélt művészeti fejlődésében a művészi megformálás tudatosságára való törekvés vihet előre. S korunk művészeinek élményvilágában — még ha fiatal alkotókról is van szó — érzékelhető a szorongató kanti tétel minden megismerés lényegileg kétséges, pusztán jelegszerű voltáról. Így a művészetnek mindig megvan az esélye, ha tükör által néha homályosan is!

DR. KERÉKGYÁRTÓ ISTVÁN

(*Tükörképek* — FAK '84 antológia. Készült: a KISZ Szolnok megyei Bizottsága és a Szolnok Megyei Tanács V. B. művelődési osztálya támogatásával. Szerkesztette: *László Gyula*. Kiadja: a Szolnok Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ.

Szolnok, 1984. 182 lap.)



Ára: 12-Ft